3260

АЗӘРБАЙЧАН ДИЛИ
ВӘ
ӘДӘБИЙЯТ ТӘДРИСИ

(Методик мәгаләләр мәҹмуәси)

Дөрдүнҹү бурахылыш

АЗӘРБАЙЧАН
МӘКТӘБИ
журналына әлавә

Бакы 1954

494.362(07
А 40

АЗӘРБАЙҸАН ДИЛИ ВӘ ӘДӘБИЙЯТ ТӘДРИСИ

(Методик мәгаләләр мәҹмуәси)

Дөрдүнҹү бурахылыш

3260

„Азәрбайҹан мәктәби“

журналына әлавә

Бакы—1954

МҮНДӘРӘЧӘ

1. Еддиллик вә орта мәктәбдә имла нөвләри һаггында . . 3
2. Азәрбайчан дили, әдәби гираәт вә әдәбийят програмларынын I—X синифләр үзрә бөлкүсү (1954/55-чи дәрс илинин икинчи ярысына аид). 27
3. Ю. Зейналов—I—IV синифләр үчүн имла мәтнләри . . . 58

Редактор **М. Асланов**
Техредактор **И. Фәрәчуллаев**

ЕДДИИЛЛИК ВӘ ОРТА МӘКТӘБДӘ ИМЛА НӨВЛӘРИ ҺАГГЫНДА

И. В. Сталинин дилчилик мәсәләләринә даир әсәрләриндә орфография саһәсиндәки бир чох мәсәләләрин һәлли үчүн дә ән мүһүм көстәришләр верилмишдир.

И. В. Сталин дилин әсас вәзифәсини белә муәййән эдир:

«Дил мәһз она көрә мөвчуддур вә мәһз она көрә яранмышдыр ки, инсанлар арасында үнсиййәт алəти олараг, бүтөвлүкдә чәмиййәтә хидмәт этсин, чәмиййәт үзвләри үчүн умуми вә чәмиййәт үчүн ваһид олсун, чәмиййәт үзвләринин синфи вәзиййәтиндән асылы олмаяраг, онлара бәрабәр дәрәчәдә хидмәт этсин».[1]

Язы дил илә сых бағлыдыр вә онун график формасыдыр. Язы да дилин шифаһи формасы кими, үнсиййәт васитәсидир, һәм дә язылмыш вә чап олунмуш бир әсәри узун мүддәт дәйишилмәмиш һалда сахламаг вә истәнилән мәсафәйә көндәрмәк олар.

Ваһид милли әдәби дилин үмуми инкишаф ганунлары һаггында И. В. Сталинин дедикләри орфографиянын формалашмасы кедишини дә ишыгландырыр.

Дилимиз кими, орфографиямыз да бир сыра дөврләрин инкишаф мәһсулудур. Орфография нормалары системи йүз илләр әрзиндә ишләнилиб һазырланмыш, һәм дә о тәдричән тәкмилләшмиш, артыг, көһнәлмиш нә варса, һамысындан азад олмуш, кетдикчә даһа садәләшәрәк, кениш күтләләрин гаврая биләчәйи бир шәклә дүшмүшдүр.

Сосялист өлкәмиздә үмуми савадлылыг шәраитиндә язы вә мәтбуатдан нә гәдәр кениш истифадә эдилирсә, дүзкүн язы гайдаларына чидди риайәт эдилмәси дә бир о гәдәр бөйүк әһәмиййәт газаныр.

Орфография вә дурғу ишарәләри гайдалары ганунла мүһафизә олунан ичтимаи гайдалардыр. Орфографияя вә дурғу

[1] И. Сталин, Марксизм вә дилчилик мәсәләләри, Азәрнәшр, 1953, сәһ. 6.

ишарәләринә шәхси арзусу илә һәр һансы бир дәйишиклик етмәйә һеч кәсин һаггы йохдур.

Совет дөвләти мәктәбләримизин гаршысында дүзкүн язмаг нормаларыны мүкәммәл мәнимсәмиш адамлар һазырламаг вәзифәсини дә гоймушдур. Бу, мәктәбин ән мүһүм вәзифәләриндән биридир.

Шакирдләрин орфографияны, дурғу ишарәләрини билмәләринә, савадлы олмаларына диггәт етирмәк, тамамилә савадлы язмаларына чәһд етмәк дил мүәллиминин ишиндә әсас ери тутмалыдыр. Партиянын Мәркәзи Комитәси мәктәб һаггындакы гәрарларында буну дәфәләрлә көстәрмишдир.

Мүвәффәгиййәт дәрәҹәсинин йохланылмасы көстәрир ки, шакирдләрин орфография вә дурғу ишарәләри ҹәһәтдән савадлылығы һәлә дә ашағы сәвиййәдәдир.

Бүтүн синифләрдә, һәтта онунҹу синфин өзүндә дә, бир чох шакирдләрин үслуб ҹәһәтдән савады йүксәк сәвиййәдә дейилдир.

Орта мәктәбин програмында инди орфография вә дурғу ишарәләри ән мүһүм бөлмәләрдән бирини тәшкил едир.

Шакирдләрдә савадлы язмағын сабит вәрдишләрини мөһкәмләндирмәк үчүн мүхтәлиф язы ишләринин вә мәшғәләләрин әһәмиййәти чох бөйүкдүр. Ялныз мүхтәлиф язы нөвләриндән тез-тез истифадә етмәк йолу илә тәдрис материалынын мөһкәм вә шүурлу сурәтдә мәнимсәнилмәсинә, савадын артмасына, һабелә өйрәнилән дәрсә шакирдләрдә мараг артырмаға наил олмаг мүмкүндүр.

Тәдрис заманы мүхтәлиф үсулларын вә иш нөвләринин тәтбиг едилмәси лүзуму ҮИК(б)П МК-нын һәлә 1932-ҹи ил, августун 25-дә мәктәб һаггында чыхардығы гәрарда чох айдын көстәрилмишди. Бу көстәришләр орфография вә дурғу ишарәләри тәдрисинә дә аиддир. Дәрсләрдә тәмринләр тәтбиг етмәйән, өйрәдиҹи язылара е'тинасызлыг көстәрән, мүхтәлиф формалы нағыл етмәйә (ифадәләрә) диггәт етирмәйән, ялныз йохлама имла илә кифайәтләнән мүәллимләр һәлә дә вардыр.

Лакин мүәллимләрин әксәриййәти белә һесаб едир ки, йохлама имладан орфография вә дурғу ишарәләри тәдриси үчүн еканә васитә кими истифадә етмәк олмаз. Ана дили үзрә язы ишләринин мүхтәлиф нөвләри, истәр тә'лим характери, истәрсә дә йохлама характери дашыян язы ишләриндән мәктәбләримиздә кениш истифадә олунур.

Бу мәгаләдән мәгсәд орта мәктәбдә имла вә онун нөвләри һаггында мүәллимә методик көмәк көстәрмәкдир.

Һазырда вәзифә шакирдләрин орфография вә дурғу ишарәләри савадыны артырмаг мәгсәдилә имла кими файдалы иш нөвүнә диггәти артырмагдан, өйрәнилән материалын хүсусиййәтләринә вә педагожи просесин мәрһәләләринә мүвафиг олараг, имланын мүхтәлиф формаларыны тәтбиг етмәкдән ибарәтдир. Лакин ядда сахламаг лазымдыр ки, бүтүн үстүнлүкләри илә бирликдә, имла һеч дә орфография вә дурғу ишарәләри тәдрисинин еканә, универсал бир васитәси дейилдир. Имланын мүхтәлиф нөвләриндән истифадә етмәк һеч бир заман ифадә, инша вә ярадыҹылыг характери дашыян язы кими мүхтәлиф иш нөвләрини рәдд етмир.

Имланын айры-айры нөвләриндән данышмамышдан габаг, үмумиййәтлә имла (ону язы тә'лиминдә истифадә олунан башга иш нөвләриндән айырараг) һаггында данышаг.

Имла, шүбһәсиз, орфография вә дурғу ишарәләри тә'лими заманы тәҹрүбәдә йохланылмыш вә сәмәрәли иш нөвләриндән биридир.

Имланын гүввәси һәр шейдән әввәл ондадыр ки, о, лазыми орфограмлары чох олан мәтнлә иш тәшкил етмәйә имкан верир. Буна көрә имла грамматика гайдалары әсасында орфография вә дурғу ишарәләринин шүурлу тә'лимини тәшкил етмәк үчүн һәр шейдән яхшы имкан ярадыр.

Имланы шакирдләр мүәллимин диктәси илә язырлар. Онлар эйни заманда, эйни мәтни язмалыдырлар. Имланын мүәййән тәрбийә едиҹи, тәшкил едиҹи характери дә, ону үзүнү көчүрмә вә мүстәгил языдан фәргләндирән ҝүҹү дә бундадыр; үзүнү көчүрмә вә мүстәгил язы заманы иши вахта көрә бөлүшдүрәркән шакирдләр башлы-башына бурахылыр.

Имла коллектив, әлагәләндирилмиш, хариҹдән низама салынан иш вәрдиши ярадыр. Шакирдләрдә бу ҹүр дәйәрли вәрдиш әмәлә кәтирмәк үчүн имла яздырылан заман шакирдләрин ишини диггәтлә изләмәли, мүәййән олунмуш гайданын һәр ҹүр позулмасына, тез-тез сорушмаг һалларына йол верилмәмәлидир ки, шакирдләр тамамилә мүстәгил язсынлар, диггәтләри һеч бир шейлә яйынмасын, бир санийә белә кери галмасынлар, мүәллимин данышығына диггәтлә гулаг ассынлар.

Имла кәркин диггәт етирмәйи, тез, дүрүст язмағы тәләб едир—онун мүсбәт ҹәһәти, шүбһәсиз, бир дә бундадыр.

Имла языларкән кери галан шакирдләри хүсуси учота алмаг, онлара диггәтлә нәзарәт етмәк, онларла әлавә иш апармаг, онлары диктә едилән сөзләри тез гаврамаға вә ядда сахламаға алышдырмаг лазымдыр.

Имла үчүн мәтн сечәркән онун һәр бир нөвүнүн мәгсәдини вә тә'лим методуну нәзәрә алмаг лазымдыр.

Имланын бу нөвләри вардыр: й о х л а м а, х ә б ә р д а р л ы г л ы вә и з а һ л ы имла.

Хәбәрдарлыглы вә изаһлы имлада диктә олунан мәтн я һеч бир дәйишиклик эдилмәдән шакирдләр тәрәфиндән язылыр, я да мәтнә бу, яхуд башга дәйишиклик эдилир. Бу дәйишикликләрин характериндән асылы олараг, имланын с е ч м ә, с ә р б ә с т вә я р а д ы ч ы нөвләрини фәргләндирмәк лазымдыр.

Имланын айры-айры нөвләри үзәриндә даянмагдан габаг имла үчүн сечилән мәтнләрин һансы тәләбләрә чаваб вермәли олдуғу һаггында данышаг.

Имла мәтниндә өйрәнилән вә өйрәнилмиш орфограмлар вә дурғу ишарәси кифайәт гәдәр олмалыдыр.

Лакин имла чәтин орфограмларла долу олмамалыдыр, йохса, о, шакирдләрин диггәтини йорар, язы заманы шакирдләрин билийини тәтбиг этмәйә имкан вермәз, лазым олмаян эһтиятлылыг вә инамсызлыг ярадар.

Мәтн чох асан да олмамалыдыр, чүнки белә олдугда о, тә'лим үчүн вә йохлама үчүн кифайәт гәдәр материал вермәз.

Имла үчүн сечилән мәтн шакирдләрин билик сәвиййәсинә уйғун олмалыдыр.

Имлалар ялныз рабитәли мәтнләр үзрә дейил, һәм дә айры-айры чүмләләр үзрә апарыла биләр.

Имла үчүн материал шакирдләрдә ана дилинә, доғма әдәбийята мәһәббәт тәрбийә этмәлидир. Буна көрә, мәтн сечәркән әдәби нитгин ән яхшы нүмунәләриндән, бәдии парчалардан, һабелә элми-күтләви мәзмунлу ән яхшы парчалар сечмәк лазымдыр. Мәтнләр мәктәблиләрдә бүтүн гүввәләрини Вәтәнимизә хидмәтә сәрф этмәк, коммунизм чәмиййәтинин һәртәрәфли инкишаф этмиш гуручулары олмаг һәвәси оятмалыдыр.

Рабитәли мәтнләр, бәдии әсәрләрдән, рәсми мәгаләләрдән сечилмиш биткин парчалар өйрәнилмиш мүхтәлиф грамматик вә орфографик гайдаларын тәтбигинә имкан верир. Буна көрә, белә мәтнләрдән ән чох, програмын бөйүк бир һиссәси кечилдикдән вә яхшы мәнимсәнилдикдән сонра, тәкрар мәгсәдилә вә йохлама имлалар үчүн истифадә олунмалыдыр.

Бу үмуми көстәришләрдән сонра имланын айры-айры нөвләри вә онларын кечирилмәси методикасы үзәриндә даһа кениш даянаг.

I МӘТНИ ДӘЙИШМӘДӘН КЕЧИРИЛӘН ИМЛА

1. Хәбәрдарлыглы вә изаһлы имла

Мәктәб практикасында х ә б ә р д а р л ы г л ы вә и з а һ л ы имла даһа чох яйылмышдыр.

Имланын бу нөвләриндә шакирдләр языдакы һадисәләр үзәриндә фикирләшмәйи, онларын мә'насыны дәрк этмәйи, дүзкүн язмаг гайдаларындан ағыллы истифадә этмәйи өйрәнирләр. Бүтүн бунлар орфография вә дурғу ишарәләри чәһәтдән дүзкүн язмаг үчүн мөһкәм вәрдиш ярадыр.

Х ә б ә р д а р л ы г л ы имла адланан имлада диктә олунан мәтни шакирдләр язмамышдан габаг чәтин орфограмлар вә дурғу ишарәләри онлара изаһ эдилир (әввәлчә изаһат, сонра язы).

Чәтин орфограмларын вә дурғу ишарәләринин тәһлилиндән вә мүмкүн ола биләчәк сәһвләр һаггында хәбәрдарлыг эдилдикдән сонра бу чүр имла сәһвсиз язылмалыдыр.

И з а һ л ы имланы хәбәрдарлыглы имлая гаршы гоймаг олар. Изаһлы имлада мәтн габагчадан тәһлил олунмадан вә мүмкүн ола биләчәк сәһвләр һаггында хәбәрдарлыг эдилмәдән диктә илә язылыр, язылдыгдан сонра исә тәһлил вә тәсһиһ олунур (әввәлчә язы, сонра изаһат). Изаһлы имланы ялныз шакирдләрин өйрәнмиш олдуглары материал үзрә апармаг олар.

Хәбәрдарлыглы имланын нөгсанлары да вардыр.

Мәтнин чәтин орфограмлары синифдә тәһлил эдилдикдән сонра, шакирдләр бу мәтни механики сурәтдә яза биләрләр.

Шакирдләрдән кениш мүстәгиллик тәләб эдән изаһлы имла бу чәһәтдән даһа файдалыдыр.

Шакирдләри имланын мәһз бу нөвүнә мүмкүн гәдәр тез алышдырмаг лазымдыр.

Истәр хәбәрдарлыглы имла, истәрсә дә изаһлы имла ән чох синиф лөвһәсиндән истифадә этмәклә тәтбиг олунур: шакирдләрдән бири лөвһәдә, галанлары исә өз дәфтәрләриндә язырлар. Лөвһәдә мәтнин язылмасы йохламаны асанлашдырыр вә айры-айры сөзләрин, хүсусән, чәтин сөзләрин языламасыны ядда сахламагда шакирдләрә көмәк эдир.

Синиф лөвһәсиндән истифадә этмәклә хәбәрдарлыглы вә изаһлы имла кечирәркән шакирдләрин фәал ишләмәләри үчүн тәдбир көрмәк, имланын үзүнү көчүрмәйә чеврилмәсинә йол вермәмәк лазымдыр. Дәфтәрләрдә мүстәгил язмаг лазым олдуғу һаггында шакирдләрә даим хәбәрдарлыг эдилмәли; язы заманы лөвһәйә бахмамағын, мәтни дәфтәрдә языб гуртардыг-

дан сонра өз язысы илә лөвһәдәки языны йохламағын нә гәдәр әһәмиййәтли олдуғуну шакирдләрә изаһ этмәли; өз-өзүнү йохламаға онларда мараг оятмалыдыр. Шакирдләри инандырмаг лазымдыр ки, ялныз бу шәртлә онлар савадлы язмағы өйрәнә биләрләр.

Изаһлы имла заманы мүәллимин диктә этдийи сөзләрин бүтүн шакирдләр тәрәфиндән язылмасына, һәм дә яваш язан шакирдләрә хүсуси диггәт етирмәк лазымдыр ки, онлар синифдән кери галыб, лөвһәдән үзүнү көчүрмәйә мәчбур олмасынлар.

Лөвһәдә язаны даяндырмаг вә о языб гуртармамыш, шакирдләрә ерләриндән дурмаға, данышмаға ичазә вермәк гәтиййән мәсләһәт көрүлмүр.

Лөвһәдә язан шакирдин бүтүн чүмләни языб гуртармасыны көзләмәк лазымдыр. Ялныз бундан сонра башга шакирдләр өз языларыны лөвһәдәки язы илә мүгайисә эдир, орфограмлары вә дурғу ишарәләрини йохлайырлар.

Бу мүгайисә вә йохлама заманы бүтүн синфин фәал иштиракы вә шакирдләрин ярадычы иши һисс эдилмәлидир.

Шакирд чүмләни лөвһәдә яздыгдан сонра бир тәрәфә чәкилир ки, бүтүн синиф языны көрсүн вә бу заман мәтни учадан охуяраг, чәтин орфограмлары вә дурғу ишарәләрини изаһ эдир. Синфә тәклиф олунур ки, дәфтәрләрдәки язылары лөвһәдәки язы илә йохласынлар вә сәһвләри дүзәлтсинләр. Ялныз орфография вә дурғу ишарәләри дейил, һәм дә шакирдләрин хәтти, язынын заһири чәһәти мүзакирә эдилир.

Шакирдләрин лөвһәдә язан йолдашларына грамматика вә орфография үзрә суаллар вермәләринә, ондан ән мараглы, чәтин орфограмлары вә дурғу ишарәләрини изаһ этмәсини хаһиш этмәләринә ичазә верилсә, иш даһа мараглы кечәр.

Мүәллимин диктә этдийи айры-айры чүмләләри шакирдләрин тәкрар этмәси дә синфин диггәтини мүәййән дәрәчәдә фәаллашдыран вә диктә олунан мәтни тез хатырламағы өйрәдән файдалы үсул һесаб эдилә биләр.

Йохлама имла заманы исә диктә олунмуш чүмләләрин бәлә тәкрарына йол верилмәмәлидир.

Диктә олунмуш чүмләләрин тәкрары шакирдләрдә диктә эдилән мәтнә шүурлу мүнасибәт оядыр, диктә олунмуш мәтни ядда сахламаг, гаврамаг үчүн практик чәһәтдән мүһүм вәрдиш тәрбийә эдир. Башлыча мәсәлә исә будур ки, бу үсул лөвһәйә бахмадан мүстәгил язмаға көмәк эдир; шакирдләр диктә олунмуш чүмләни ядда яхшы сахладыгдан сонра, лөвһәдән үзүнү көчүрмәйә эһтияч һисс этмәзләр.

Лакин шакирдләрдән һәр бир чүмләни тәкрар этмәләрини тәләб этмәк лазым дейилдир. Онлар тәкрар этмәдән дә диктә эдилмиш чүмләни ядда сахламалы вә дүрүст язмалыдырлар.

Бә'зи шакирдләр, мәтн лөвһәдә язылмамыш ону дәфтәрләриндә языб гуртарырлар (лөвһәдә язмаг бир гәдәр чох вахт тәләб эдир). Белә шакирдләрин лөвһәдәки язынын гуртармасыны көзләйиб вахт итирмәмәләри вә вахтындан габаг лөвһәйә бахмамалары үчүн, онлара мүхтәлиф тапшырыглар вермәк олар (Лөвһәдә язан шакирдә верәчәкләри суаллары фикирләшмәк, мәтни шифаһи сурәтдә нитг һиссәләри үзрә вә я чүмлә үзвләринә көрә тәһлил этмәк, чәтин орфограмлары айырмаг вә б. к.)

Хәбәрдарлыглы вә изаһлы имла апараркән язы тахтасындан истифадә этмәмәк дә олар. Белә һалларда хәбәрдарлыглы имла кечирәркән мүәллим сечдийи мәтни чүмлә-чүмлә диктә эдир, шакирдләр исә, чүмләни язмамышдан габаг, мүәллимин тәләби илә мәтндән бу вә я башга сөзүн нечә язылачағыны көстәриб изаһ эдирләр. Изаһатдан сонра мүәллим чүмләни бир даһа охуюр, шакирдләрдән бири чүмләни тәкрар эдир, бундан сонра бүтүн шакирдләр чүмләни дәфтәрләринә язырлар. Изаһлы имлада сөзүн орфографиясы вә дурғу ишарәләри мәтн диктә эдилиб язылдыгдан сонра изаһ эдилир вә шакирдләрин бурахдыглары сәһвләр орадача тәсһиһ олунур.

Изаһлы имланы башлыча олараг, юхары синифләрдә дүзкүн язмаг вәрдишләрини мөһкәмләтмәк үчүн тәтбиг этмәк мәгсәдә уйғундур. Бу вәрдиш исә грамматика вә орфография гайдаларыны шүурлу сурәтдә тәтбиг этмәк сайәсиндә әлдә эдилир. Бу имла нөвү шакирдләрдән бөйүк активлик тәләб эдир вә вахта чох гәнаәт этмәклә бөйүк материалы әһатә этмәйә имкан верир.

Орфограмларын вә дурғу ишарәләринин характериндән асылы олараг, сәһвләрин гаршысыны алмаг үчүн мүхтәлиф үсуллар тәтбиг этмәк лазымдыр. Мәсәлән, сөзүн язылышыны язы гайдалары илә шифаһи изаһ этмәк мүмкүн олмадыгда сөз лөвһәдә язылмалыдыр. Гайдалара табе олан һалларда исә (мәсәлән, фе'лин мәсдәр формасы вә с.) һәмин гайдалары ядда сахламаг лазымдыр. Гайдалары һәлә кечилмәмиш сөзләрдә бурахыла биләчәк сәһвләрин гаршысыны да лөвһәдә язмагла алмаг олар. Дүзкүн тәләффүз әсасында тәсһиһ олунан сәһвләрин гаршысы фонетик тәһлил, учадан вә дүзкүн тәләффүз васитәсилә алынмалыдыр.

Хәбәрдарлыг ялныз чәтин һалларда, шакирдләрин тез-тез сәһв яздыглары сөзләр барәсиндә эдилмәлидир. Галан һалларда исә лүзумсуз хәбәрдарлыг шакирдләрин диггәтини яйындырыр, вахтын бош кечмәсинә сәбәб олур вә бу заман иш лазыми сәмәрә вермир.

Хәбәрдарлыглы имла илә изаһлы имланы бирләшдирмәк дә олар (ән чәтин сөзләрин язылышы изаһ эдилир). Бә'зи мүәллимләр орфография сәһвләрининин гаршысыны алмаг үчүн имла дейәркән бүтүн сөзү вә я айры-айры сәсләри һәрфбәһәрф, сүн'и сурәтдә диктә эдирләр. Узун, чәтин тәләффүз эдилән сөзләри (п а р а л е л, с ә н а е л ә ш д и р м ә к) онлар һечаларла, һәр һечаны һәрфбәһәрф тәләффүз этмәклә диктә эдирләр. Бу мүәллимләрин өзләринин белә тәләффүз этмәләри һәлә бир яна дурсун, шакирдләрдән дә буну тәләб эдирләр. Шакирдләр дә диктә олунмуш чүмләни тәкрар сөйләйирләр.

Дүзкүн язы гайдаларынын тәдриси заманы орфоэпия (дүзкүн тәләффүз) нормаларынын бу чүр позулмасына йол вермәк олмаз. Бу, шакирдләрдә һәмишә сөзүн тәләффүз олунмасыны изләмәклә язмаг мейли тәрбийә эдир. Бу да, орфографиядa языным тәләффүзә уйғун кәлмәдийи чохлу һаллар олдуғундан, лабүд сәһв бурахылмасына сәбәб олур.

Орфоэпия тәләбләринин позулмасы, диктә заманы сөзләрин тәһриф эдилмәси ана дили тәдриси практикасындан тамамилә чыхарылмалыдыр.

Мүәллим шакирдләрин билмәдикләри чәтин сөзү онлара өйрәтмәк истәйирсә, сөздә бу вә башга һәрфдән сонра һансы һәрфи язмаг лазым олдуғуну дейә биләр (мәсәлән, **бензин** сөзүндә Б-дән сонра Е язмаг лазымдыр, **сиясәт** сөзүндә С-дән сонра И язылмалыдыр).

Бу чүр хәбәрдарлыг үсулу шакирдләрин диггәтини чәтин орфограмлара топлайыр. Буна көрә бу үсулдан истифадә этмәк олар.

Арабир шакирдләрә хәбәрдарлыглы имланын бу нөвүнү дә тәклиф этмәк олар ки, шакирдләр мәтни габагча эвдә өйрәнсинләр, сонра һәмин мәтн синифдә диктә эдилсин. Һәм дә мәтни эвдә өйрәнмәйә тапшырмамышдан габаг, ушагларын диггәтини лазыми чәһәтләрә топламаг, онларын хүсуси һаллар үзәриндә даянмаларына йол вермәмәк үчүн ону синифдә тәһлил этмәк лазымдыр; ишә лазыми истигамәт вермәк үчүн нәзәрдә тутулмуш мәтндән синифдә ики-үч чүмлә тәһлил этмәк, бунлардан орфографик чәһәтдән мүһүм олан сөзләри сечмәк лазымдыр.

Шакирдләр габагчадан изаһ эдилән вә өйрәдилән бу чүр имланы (шәрти олараг ону х ә б ә р д а р л ы г л ы - й о х л а м а имла адландырмаг олар) севирләр вә адәтән ону тез-тез тәтбиг этмәйи мүәллимдән хаһиш эдирләр. Хәбәрдарлыглы имланын бу нөвүнүн хүсусиййәти шакирдләрин мүстәгил, шүурлу сурәтдә ишләмәсиндәдир. Мүәллим, надир һалларда да олса, бу чүр имладан истифадә эдәркән шакирдләрин ишинә гиймәт вермәк мәсәләсинә чидди янашмалыдыр.

Изаһлы имланын бир формасы да вардыр ки, онда да, йохлама (контрол) имла кими, мәтн мүәллим тәрәфиндән диктә эдилир, сонра исә синифдә мүәллимин рәһбәрлийи илә коллектив сурәтдә тәсһиһ эдилир. Бу форма шакирдләрин имлада фәал иштиракыны тә'мин эдир. Бу чүр имлада бүтүн мәтн язылдыгдан сонра мүәллим ону бир дәфә дә учадан охуюр. Дүзкүн тәләффүз шакирдләрә һәм онларын, башлыча олараг диалект тәләффүзләри үзүндән сәһв яздыглары (**транвай**), һәм дә һәрф бурахма нәтичәсиндә сәһв язылмыш сөзләри (**тикинти** әвәзинә **тикити**) дүзәлтмәкдә көмәк эдир.

Сонра мүәллим имла мәтниндәки чохлу орфограмларла әлагәдар олан бир гайда дейир вә шакирдләр мәтндә һәмин гайдая аид һадисәләри тапыр вә бурахдыглары сәһвләри дүзәлдирләр.

Бурахылмыш сәһвләрин әксәриййәти бу гайда илә дүзәлдилир. Белә коллектив синиф йохламасы, әлбәттә, бүтүн сәһвләрин гәти дүзәлдилмәсини тә'мин этмир, буна көрә дә синифдә йохладыгдан сонра мүәллим дәфтәрләри бир дә нәзәрдән кечирмәли олур.

Изаһлы имланын бу нөвүнү дә кечирмәк олар: шакирдләр мәтни диктә илә язырлар, сонра яздыгларыны мүстәгил сурәтдә китабын мәтни илә вә я лөвһәдәки язы илә йохлайырлар, һәм дә индийәдәк өртүлү олан мәтн бу заман ачылыр. Шакирдләр мәтнә диггәтлә бахараг, йохлама заманы орфограмлары ядда сахлайырлар. Шакирдләр яздыгларыны тәсһиһ этдикдән сонра мүәллимин суалларына әсасән бу вә я башга орфограмлары изаһ эдирләр.

Изаһлы имла кечәркән, һәмин мәтндән яхын заманда йохлама (контрол) имла үчүн истифадә эдиләчәйи һаггында шакирдләрә хәбәрдарлыг эдилмәси файдалыдыр. Бу, шакирдләри даһа чидди ишләмәйә вадар эдәр.

Имланын бу вариантыны да тәтбиг эдирләр: шакирд чәтин сөзләри лөвһәдә язмамышдан габаг вә сонра дейил, яздыгы заманда изаһ эдир. Бу чүр иш лөвһәдә язан шакирди мүстә-

-гил язы шәраитинә яхынлашдырыр (мүстәгил языда эйни заманда һәм язмаг, һәм дә яздығыны дүшүнмәк лазымдыр). Лакин бу үсул бүтүн синфин фәал иштиракыны аз тә'мин эдир, чүнки синиф мәтни лөвһәйә чағырылмыш шакирд яздыгдан вә изаһ этдикдән сонра языр. Һәм дә имланын бу формасында дәрс вахтындан гәнаәтлә истифадә эдилмир. Бүтүн бу дейиләнләри нәзәрә алараг, бу чүр имланы орта мәктәб үчүн аз сәмәрәли һесаб этмәк лазым кәлир.

2. Йохлама имла

Тә'лим мәгсәдилә ади йохлама (контрол) имладан истифадә эдилмәлидир. Мүшаһидә көстәрир ки, адәтән сәһвләрин тәһлили әсасында кечирилән йохлама имла сәһвләрин тәһлилиндән асылы олмаяраг, орфография вә дурғу ишарәләри савадынын артмасына көмәк эдир. Буну онунла изаһ этмәк олар ки, имла дейилән заман шакирдләр мүәййән гайдаларын тәтбиги үзәриндә фикирләширләр, язмагда еткинләширләр, башга сөзлә, йохлама имла да бир нөв тә'лим мәшғәләсидир.

Йохлама имла шакирдләри сәһвләр барәсиндә дүшүнмәйә вадар эдир, онларда өз сәһвләрини баша дүшмәк вә изаһ этмәк, о сәһвләрә бәнзәр орфограмлар, синтактик чүмлә гурулушу дүшүнүб тапмаг арзусу оядыр. Йохлама имланы «гүввәләрин ярадычы сынағы» адландыран методистләр һаглы идиләр.

Йохлама имла адәтән мүәллим тәрәфдән йохланылдыгдан сонра тәһлил эдилир; синифдә сәһвләр үзәриндә иш апарылыр, бу исә онун тә'лим әһәмиййәтини даһа да артырараг, ону бә'зи чәһәтдән изаһлы имлая яхынлашдырыр.

Йохлама имланы даһа да сәмәрәли тә'лим васитәсинә чевирмәк үчүн нә этмәк лазымдыр? Бурахылмыш сәһвләрин тәһлилини мүмкүн гәдәр о саат, йохлама имла язылдыгдан сонра, тәшкил этмәк даһа дүзкүндүр. Мүзакирә элә гурулмалыдыр ки, шакирдләри сон дәрәчә марагландырсын вә сәһвләри фәал сурәтдә ахтарыб тапмаға вә тамамилә дәрк этмәйә онлары сәфәрбәрлийә алсын.

Шакирдләрдә орфографияя вә дурғу ишарәләринә диггәтлилийи, өзүнү йохлама вәрдишини, орфография вә дурғу ишарәләри чәтинликләрини мүстәгил сурәтдә тапыб арадан галдырмаг бачарығыны инкишаф этдирмәк үчүн йохлама имла илә хәбәрдарлыглы имла арасында ер тутан имла нөвүндән истифадә этмәк файдалыдыр. Бу заман шакирдләрә дәрсликдән, луғәтләрдән, мә'лумат китабчасындан истифадә этмәйә, яздыгларыны чап олунмуш мәтнлә йохламаға, һәтта бу вә

яхуд башга һалларда нечә язмаг, һансы дурғу ишарәсини гоймаг һаггында мүәллимә суал вермәйә ичазә вермәк олар. Бу чүр имла заманы бурахылан сәһвләрә ади имлада бурахылмыш сәһвләрдән даһа чидди янашылмалыдыр.

Надир һалларда ики дәфә эйни мәтндән имла кечирмәк мәгсәдә уйғундур, бу, мүәллимә шакирдләрин орфография вә дурғу ишарәләри вәрдишләрини яхшы изләмәйә имкан верир. Бу чүр тәкрар имлалар шакирдләри чох марагландырыр вә онлары фәал ишә һәвәсләндирир.

Тәчрүбә көстәрир ки, йохлама (контрол) имла үчүн айрылмыш мәтни шакирдләр һәтта ифадә мәтниндән чох-чох зәиф дәрк эдирләр. Шакирдләр онун мәзмунуну пис мәнимсәйирләр. Бунун сәбәби одур ки, имла заманы мәзмун һазыр шәкилдә верилир вә язан адам фикирләрин формалашмасы һаггында дүшүнмәли олмур. Имла мәтнинин һәртәрәфли дәрк эдилмәмәси чохлу орфография вә дурғу ишарәси сәһвләринә сәбәб олур.

Бунунла әлагәдар олараг, йохлама (контрол) имла кечирмәк методлары мәсәләси бөйүк әһәмиййәт кәсб эдир.

Шакирдләрин диктә олунан мөвзуя шүурлу янашмалары, онун мәзмуну үзәриндә даһа артыг дүшүнмәләри үчүн, имла (әкәр әлагәли бүтөв мәтн исә) һөкмән башдан-аяға гәдәр охунмалыдыр, ялныз бундан сонра ону чүмлә-чүмлә диктә этмәк олар.

Әкәр имланын мәтни мә'нача әлагәсиз айры-айры чүмләләрдән, сөзләрдән вә я сөз бирләшмәләриндән ибарәт исә, онлары габагчадан охумаг лазым дейил, йохса, шакирдләрдә, бу чүмләләр арасында куя бир мә'на әлагәси олмасы һагда янлыш бир фикир оядыла биләр. Әкәр имлада әлагәли мәтндән башга һәм дә айры сөзләр вә я чүмләләр варса, онда габагчадан ялныз әлагәли бүтөв мәтн охунмалы, имланын икинчи һиссәсинә кечдикдә исә шакирдләрә хәбәрдарлыг эдилмәлидир ки, инди әлагәли мәтнә аид олмаян айры-айры чүмләләр диктә эдиләчәкдир. Буну онун үчүн этмәк лазымдыр ки, шакирдләр сәһвән бүтүн материалы мә'нача бүтөв бир мәтн кими дәрк этмәсинләр, диктә эдилән мәтнин һиссәләри арасында сәһв мә'на әлагәләри яратмасынлар.

Йохлама (контрол) имла кечирмәк үчүн мүвафиг шәраит ярадылмалыдыр.

Шакирдләрдә лүзумсуз эһтиятлылыг яратмамаг үчүн һансы гайдалара аид имла кечириләчәйи һаггында онлара хәбәрдарлыг эдилмәмәлидир.

Эйни мулаһизә илә, йохлама имланы грамматик вә я орфографик тәһлилилә бирләшдирмәк мәгсәдә уйғун дейилдир. Имладан сонра дәрһал шакирдләрә диктә олунмуш мәтнин бу вә я башга һиссәсини язылы сурәтдә тәһлил этмәйи тапшырмаг лазым дейилдир.

Йохлама имла мәтниндә һәлә өйрәнилмәмиш орфограмлар (һәрчәнд буна йол верилмәмәлидир), һабелә таныш олмаян дурғу ишарәләринә тәсадүф эдилә биләр. Тәчрүбәдә, адәтән, чәтин сөзләри лөвһәдә язмаг вә онлары гайдаларла әсасландырмаг йолу илә һәмин орфограмлар вә дурғу ишарәләри барәсиндә мә'лумат верилир.

Имланын нормал кедишини позмамаг вә шакирдләрин диггәтини яйындырмамаг үчүн бу чүр изаһаты габагча, имладан әввәл вермәк даһа яхшыдыр. Лакин бу чүр изаһат һәмишә лазым олмур. Ахы, орфография вә дурғу ишарәләри вәрдишләри ялныз грамматик гайдалары вә хүсуси мәшгләри өйрәнмәк йолу илә дейил, һәм дә синифдә вә синифдән харич гираәт васитәсилә әлдә эдилир. Шакирдләр чох заман һәлә програм вә дәрслик үзрә өйрәнмәдикләри сөзләри дә дүзкүн язырлар. Өйрәнилмәмиш сөзләрин язылышы шакирдләрин орфография вә дурғу ишарәләри үзрә үмуми савад сәвиййәсини характеризә этмәк үчүн әлавә материал верә биләр; бу материалдан имтина этмәк вә йохлама имла заманы шакирдләрин һәлә өйрәнмәмиш олдуглары һәр шей һаггында һөкмән мә'лумат вермәк лазым дейил.

Имла мәтнини нечә диктә этмәк лазымдыр?

Һәддиндән артыг сүр'әтлә диктә эдәндә шакирдләр сөзләрин ахырыны язмыр, һәрф бурахыр, сөзләри тәһриф эдирләр. Имланын сүр'әтлә диктә эдилмәси шакирдләрин диктә эдилән мәтн үзәриндә душүнмәсинә, диггәти чәтин орфограмлара вә дурғу ишарәләринә топламаларына имкан вермәмәк демәкдир.

Һәддиндән артыг яваш диктә этмәк—лүзумсуз ләнкимәйә, языя манечилик төрәтмәйә, механики сурәтдә айры-айры сөзләрлә язмаға алышдырмаг демәкдир.

Һәр ики һалда биз шакирдләрә фикирләшмәк үчүн имкан вермирик, онлар үчүн сүн'и шәраит ярадырыг, она көрә дә шакирдләрдә савадлы язы вәрдишләринин нә дәрәчәдә әмәлә кәлдийини мүшаһидә эдиб, йохлая билмирик.

Шакирдләрә диктә олунан мәтнин мәзмуну дәрк эдә-эдә язмаг имканы вермәк үчүн һәмин синиф шакирдләринин орта язма сүр'әтинә уйғунлашмаг лазымдыр.

Лакин синифдә, язы техникасына кифайәт дәрәчәдә йийәләнмәдикләри үчүн, олдугча яваш язан айры-айры шакирдләр

56/57

варса, онлара көрә бүтүн синфи ләнкитмәк лазым дейил. Чарәсиз галдыгда, бу чүр шакирдләрдән биринин чох керидә галдығы ашкара чыхарса, она тәклиф этмәк лазымдыр ки, бир-ики чүмләни бурахсын вә ардыны бүтүн синифлә бирликдә язсын.

Шакирдләрдә олдугча тез язмаг, диктә эдилән мәтни дәрһал гаврайыб ядда сахламаг вәрдиши тәрбийә эдилмәлидир.

Мүәллим диктә этдийи заман тәкрар сорушмаға гәтиййән йол верилмәмәлидир.

Диктә эдилән мәтни—истәр бүтөв чүмләләри, истәрсә дә айры-айры сөз бирләшмәләрини вә я сөзләри—бир нечә дәфә тәкрар этмәк лазым дейил. Чох тәкрарла вә мәтни һәдсиз дәрәчәдә кичик парчалара бөлмәклә биз диктә олунан мәтни ядда сахламаг лүзумундан шакирдләрин яхасыны гуртарырыг, мәзмуну дәрк этмәдән механики сурәтдә, айры-айры сөзләрлә язмаға онлары алышдырырыг.

Диктә эдилән мәтни һансы парчалара бөлмәк лазымдыр? Айдындыр ки, мүмкүн гәдәр, өзлүйүндә анлашылан парчалара бөлмәк яхшыдыр. Исми она янашан сифәтдән, зәрфлийи янашдығы феилдән айырмаг лазым дейил.

Имланын мәтнини һәддиндән артыг хырда, бир-бирилә синтактик әлагәси олмаян сөзләрә вә я сөз групларына парчаламаг методик чәһәтдән сәһв олар. Имла белә кечириләндә шакирдләр синтактик перспективи итирир, диктә олунан мәтни дәрк эдә билмир, айры-айры сөзләрлә языр вә чохлу сәһвләр эдирләр (мәсәлән, узлашма, янашма вә идарә һадисәләри вә с.).

Узун чүмләләри мә'налы һиссәләрә бөлмәдән диктә этмәк дә бунун экси олан ифрата вармагдыр. Бу, шакирдләри бөйүк чәтинликләр гаршысында гояр: онлар бүтүн мәтни йох, анчаг диктә олунан парчаны ядда сахламаға чалышарлар, йохлама имла сәрбәст имлая чевриләр.

Узун чүмләләр диктә эдилдийи заман онлары һиссәләрә парчаламаг лазымдыр. Экс тәгдирдә шакирдләр онлары ядда сахлая билмәзләр вә я һәмин чүмләләри ядда сахламаг чәһди шакирдләри орфографиядан узаглашдырар.

IV, V синифләрдә ялныз тәркибиндә чоху 4—6 сөз (көмәкчи сөзләр дә дахил олмагла) олан гыса чүмләләр диктә эдилмәлидир. Юхары синифләрдә 10—15 сөздән ибарәт чүмләни бүтөвлүклә (парчаламадан) да диктә этмәк олар.

Бөйүк чүмләләри әввәлчә бүтөвлүклә охудугдан сонра ики-үч һиссәйә парчаламаг, онлары бир-биринин ардынча, әлагәләндиричи интонасия илә диктә этмәк, бундан сонра чүмләнин һамысыны бүтөвлүклә енә диктә этмәк лазымдыр.

Имла заманы узун чүмләләри һиссәләрә парчалаяркән, мүмкүн олан ердә, чүмләнин әввәлчә диктә эдилмиш парчасындан бир нечә сөз көтүрмәк вә сонра кәлән сөзләрдән бир нечәсини онлара бирләшдирәрәк охумаг яхшыдыр. Мәсәлән, **Бөйүк гара булут көйүн гәрб тәрәфини бүрүдү вә күнәшин габағыны тутду** чүмләсини имла заманы белә парчалайыб охумаг олар: **Бөйүк гара булут көйүн гәрб тәрәфини бүрүдү. Көйүн гәрб тәрәфини бүрүдү вә күнәшин габағыны тутду.**

Бу чүр үсулу еһтиятла тәтбиг этмәк, бу һагда шакирдләрә хәбәрдарлыг этмәк лазымдыр, йохса, шакирдләр (хүсусән имланы механики сурәтдә, диктә олунан мәтнин мә'насыны дүшүнмәдән язанлар) эйни сөзү ики дәфә язмаг вә я бүтөв бир груп сөзү тәкрар этмәк кими сәһвләр бураха биләрләр.

Йохлама имла заманы, башга имла нөвләриндә олдуғу кими, диктә олунмуш мәтни мүәллимин ардынча тәкрар этмәйә ичазә верилмәмәлидир. Бу, йохлама имлада мәтнин эйнилийини позар (ким билир, шакирдләр диктә эдилмиш мәтни нечә тәкрар эдә биләрләр?!).

Имла мәтнини диктә эдәркән әдәби тәләффүз гайдаларына риайәт олунмалыдыр. Истәр сөзләрин вә я айры-айры сәсләрин һәрфбәһәрф имласыны дейә-дейә яздырмаг, истәрсә дә сөзләрдә сәсләри гәсдән кизләтмәк эйни дәрәчәдә йолверилмәздир.

Сәсләри вә һечалары сүн'и сурәтдә узатмаг, сөзләри һечалара парчаламаг, лүзумсуз фасиләләр этмәк вә я онлары сүн'и сурәтдә узадараг, сөзләрин айры язылмасыны баша салмаг вә я һансы дурғу ишарәсинин ишләдилмәсини билдирмәк лазым дейилдир.

Өзлүйүндә айдындыр ки, ифадәли гираәтин бүтүн нормаларына әмәл этмәк илк гираәт заманы—бүтүн мәтн я да айры-айры чүмләләр бүтүнлүклә охундугда даһа асандыр; чүмләнин һиссәләри охундуғу заман исә буну этмәк чәтиндир: бүтүн сөзләр, демәк олар ки, эйни интонасия илә тәләффүз эдилир, фасиләләр, мәнтиги вурғулар, сәсин йүксәлдилмәси вә алчалдылмасы—бүтүн бунлар арада итир. Чүмләни һиссәләрә парчаламаг шакирдләри ифадәли гираәт нормаларыны позмагла сүн'и, екнәсәг тәләффүзә алышдыра биләр. Буна көрә имла заманы чүмләләри парчаламаға мүмкүн гәдәр аз йол верилмәлидир.

Имладан сонра чох заман шакирдләрә вахт верилир ки, (адәтән 5—7 дәгигә) онлар яздыгларыны өзләри бир дә охуюб йохласынлар.

Бу чүр өз-өзүнү йохлама лазымдырмы?

Бу бир тәрәфдән шакирдләрдә яздыгларына шүурлу мүнасибәт тәрбийә эдир, өзләрини йохламаға онлары алышдырыр. Бу, әлбәттә, яхшыдыр. Анчаг онун зәиф чәһәтләри дә вардыр. Чох вахт өз-өзүнү йохлама заманы шакирдләр тәзә-тәзә сәһв бурахыр, лазым олмаян ери тәсһиһ эдирләр. Бундан әлавә, шакирдләр сонракы йохламая архайын олараг, имла язан заман диггәти зәифләдирләр. Белә һаллар мүшаһидә олунмушдур ки, шакирдләр чәтин сөзләри вә я дурғу ишарәләрини бурахырлар ки, өз-өзүнү йохлама заманы язсынлар. Белә өзүнү йохлама олмадан контрол имла кечирмәк — шакирдләрин савадыны даһа тәбии шәраитдә йохламаг демәкдир. Унутмаг олмаз ки, өзүнү йохлама яндан демәк, йолдашынын язысына көз алты бахмаг һалларыны артырыр.

Шакирдләри әввәлчәдән һеч бир дүзәлишә вә тәсһиһә әл атмадан дүзкүн язмаға алышдырмаг лазымдыр. Дүзкүн язмаг гайдасыны онлар я имла язмаға башлаянадәк, я да язан заман дүшүнмәлидирләр.

Бүтүн бу дейиләнләри нәзәрә алараг, имладан сонра мәтни шакирдләрин өзләринин йохламасы үчүн хүсуси вахт айырмаг лазым дейил. Айры-айры сөзләри шакирдләрин дүзәлтмәсинә вә я бурахылмыш сөзләри язмасына имкан вермәк үчүн мүәллимин ахырда мәтни бир дәфә яваш-яваш охумасы, һәр чүмләдән сонра бир гәдәр даянмасы кифайәтдир.

Мүәллим бүтүн имла мәтнини яваш-яваш охуюб гуртардыгдан сонра, шакирдләрин бир-бириндән көчүрмәмәси вә яндан бир-биринә дейә билмәмәси үчүн, онларын язы ишләрини тез тәһвил вермәләрини тәшкил этмәк олар.

Йохлама (контрол) имладан габаг мүәллим диктә олунан мәтнин мәзмуну илә диггәтлә таныш олмалыдыр. О, мәтни һәм сәссиз, һәм дә учадан охумалы, бу охумағын һәр чәһәти үзәриндә дүшүнмәлидир.

Йохлама (контрол) имла кечирәркән башлыча методик көстәришләр бунлардыр. Юхарыда көстәрилән бүтүн шәртләрә әмәл эдилдикдә, орфография вә дурғу ишарәләри савадлылығынын үмуми сәвиййәсини, еләчә дә хүсусән, грамматиканын һәр һансы бир бөлмәсинин вә я айры-айры грамматик гайдаларын вә дүзкүн язы гайдаларынын мәнимсәнилмәси дәрәчәсини йохламаг үчүн йохлама имла ән сәмәрәли васитәдир.

3260
М. Ф. Ахундов адына Азәрбайҹан Республикасы Үмуми Китабханасы

II МӘТНИ ДӘЈИШМӘКЛӘ КЕЧИРИЛӘН ИМЛА

1. Сечмә имла

Сечмә имла јалныз о имлаја дејилир ки, онда шакирдләрин мүәллимин көстәришләринә әсасән, јазмаг үчүн мәтндин өзү, мүәллимин көстәришләринә әсасән, јазмаг үчүн мәтнин бир һиссәсини сечир. Мәсәлән, мүәллим әлагәли мәтни диктә едир вә јалныз сифәтлә исим бирләшмәләрини сечиб јазмағы тәклиф едир.

Имланын белә бир формасы да мүмкүндүр: лазыми сөзләри синифдә шакирдләрин өзләри мүстәгил сечмир, мүәллимин рәһбәрлији алтында сечирләр.

Сечмә имланын гијмәтли ҹәһәти бундадыр ки, о механики јазыја имкан вермир. Сечмә зәрурәти шакирдләри диктә олунан мәтнә даһа диггәтлә вә шүурлу јанашмаға мәҹбур едир. Бунунла бирликдә сечмә имлада вахта чох гәнаәт едилир. Ејни бир вахтда сечмә имлада башга имла нөвләриндән чох материал вермәк олар. Сечмә имлада гајдалары фикирләшмәк үчүн шакирдләрин вахты чох олур вә онлар ән мүһүм вә чәтин ҹәһәтләрә даһа јахшы диггәт јетирә билирләр. Сечмә јазы сајәсиндә лазым олан орфограмлар јахшы гавранылыр вә асанлыгла јадда галыр.

Сечмә имланы контекстдән аз асылы олан гајдалары мөһкәмләтмәк үчүн, сөз вә ја сөз бирләшмәси өз-өзлүјүндә кифајәт гәдәр ајдын олдуғу һалда (сөзүн көкүндә саит вә самитләр), онлар тәләффүзҹә башга сөзләрлә ујғун кәлмәдији һалларда тәтбиг етмәјә даһа чох әсас вардыр.

Һәмин сөз вә ја форма ајдын олдугҹа, контекстдә она мә'на вермәјә еһтијаҹ азалыр, һәмин сөзләри сечмә имла үчүн вермәјә даһа чох әсас олур, бу ҹүр имланын формасы да бир о гәдәр садәләшир.

Сечмә имланын мүхтәлиф формалары ола биләр. Ибтидаи мәктәбдә сечмә имлада ән чох ајры-ајры сөзләри јазырлар. V—VII синифләрдә сечмә имланын даһа мүрәккәб формаларыны кечирмәк мүмкүндүр; бу һалда тәкҹә ајры-ајры сөзләр дејил, һәм дә сөз бирләшмәләри вә һәтта ҹүмләләр јазыла биләр (мәсәлән, исимләрлә бирликдә сифәтләри вә ја һәр ҹүмләдән мүбтәда вә хәбәри јазмаг).

Бу ҹүр имлада мәтнин һиссәләрини ја грамматика-орфографија әламәтләри үзрә, ја да мә'на әламәтләри үзрә сечмәк олар. Бурадан сечмә имланын ики варианты мејдана чыхыр. Биринҹи варианта мисал: фе'ли сифәтләри олан әлагәли мәтн диктә едилир; көстәришә әсасән мәтндән јалныз фе'ли сифәтләр јазылыр. Икинҹи варианта мисал: мәсәлән, Ч. Мәммәдгулузадәнин «Почт гутусу» әсәриндән Новрузәлинин шәһәрә кәлмәси вә ағанын тапшырығы илә почта јолланмасы һаггындакы мәтн охунур; шакирдләр исә јалныз Новрузәлијә аид олан сөзләри јазмалыдыр. Лакин сечмә имланын бу вариантыны тәшкил етмәк чох чәтиндир, чүнки шакирдләрдә јазма сүр'әти олдугҹа мүхтәлифдир.

Биринҹи вариант орфографијаја вә грамматикаја даһа чох аиддир, икинҹи вариант исә мүстәгил јазыја јахындыр.

Сөзләри сечиб јазаркән онлары дәјишмәмәк вә ја габагҹадан дәјишмәк олар. Мәсәлән, исми өјрәнәркән шакирдләрә тапшырыг вермәк олар ки, мәтндәки бүтүн исимләри адлыг һалында јазсынлар. Фе'ли өјрәндикдә дә ејни гајда илә мәсдәр әмәлә кәтирмәк вә сечиб јазмаг тапшырыла биләр.

Сечмә имла грамматик-орфографик тәһлил, мүәјјән категоријалар үзрә јазылан формаларын тәһлили вә бөлүшдүрүлмәси үнсүрләрилә асанлыгла әлагәләндирилә биләр. Шакирдләр мәтндән бүтүн исимләри јазмагла бәрабәр, онлары һалланмаја көрә дә бөлүшдүрүб, һансы һалда олдуғуну көстәрә биләрләр.

Сечмә имла шакирдләрин орфографик савадыны өјрәнмәк үчүн материал вердији кими, онларын грамматиканы нә дәрәҹәдә билдикләрини, лазыми грамматик формалары тез ајыра билмәк баҹарығыны да мүәјјән етмәк үчүн материал верир.

Јухарыда гејд едилдији кими, сечмә имланын үстүнлүјү бундадыр ки, о, шакирдләри диктә олунан мәтнә даһа шүурлу јанашмаға мәҹбур едир. Сечмә имла үчүн мәтни елә сечмәк лазымдыр ки, шакирдләр лазыми формаларын сечилмәси үзәриндә ҹидди фикирләшсинләр (мәсәлән, фе'ли сифәтләрлә бир сырада онлара бәнзәр феилләр вермәк: **ахар су—су ахар**).

Сечмә имла апармағын хүсуси үсулу олмалыдыр. Мәтни тәбии охумалыдыр, јохлама имладакы кими һиссәләрә парчаламаг лазым дејил. Сечмә имланын мүрәккәб формалары апарыларкән, сечмәк шакирдләрдән даһа артыг кәркинлик тәләб етдији заман јаваш-јаваш диктә етмәк, һәр ҹүмләни бир неҹә дәфә тәкрар етмәк лазымдыр.

Сечмә имла заманы мүәллим тәрәфиндән диктә едилмиш ҹүмләләри шакирдләрин тәкрар етмәси хәбәрдарлыгла имлада олдуғундан даһа мүһүмдүр: бу заман шакирдләр сечилмәли олан сөзләри нәзәрдән гачырмазлар.

Бүтүн бу дејиләнләрдән көрүнүр ки, сечмә имла (хүсусән, онун мүрәккәб формалары) шакирдләр үчүн чох чәтинликләр төрәдир, чох кәркинлик, фикир тәләб едир.

Сечмә имланы һәр чүр тапшырыгларла мүрәккәбләшдирмәк мәсәләсинә чох әһтиятлы янашмаг лазымдыр, чүнки эйни заманда һәм нә сечиб язмаг лазым олдуғуну фикирләшмәк, һәм дә сечиләни характеризә этмәк шакирдләр үчүн чәтиндир.

Сечмә имла заманы мәтнин гисмән язылмасы вәрдиш мәшг тәләб эдир. Шакирдләр габагларда сечмә имла язмамышларса, онлара бирдән-бирә сечмә имла язмағы тәклиф этмәк олмаз. Әввәлчә сечмә гираәт, айры-айры сөзләри сечиб язмаг тәчрүбәси кечирмәклә онлары сечмә имлая һазырламаг лазымдыр.

Системә риайәт этмәклә сечмә имланын мүхтәлиф формалары тәтбиг эдилмәлидир. Сечмә имланын ән садә формаларындан (сөзләри дәйишмәдән язмагдан) башлаяраг, тәдричән даһа мүрәккәб формалара кечмәк лазымдыр. Сечиб язмағын техникасыны да шакирдләрә чох диггәтлә баша салмаг лазымдыр. Синифдә сечмә имла кечирдикдән сонра, язы техникасындакы типик сәһвләр тәһлил эдилмәлидир. Мүәллимин көстәриши илә сечиб язмаг үсулундан лазыми сөзләри синифдә коллектив сурәтдә тапмаг, сонра исә шакирдләрин өзләри тәрәфиндән мүстәгил сечмәк үсулуна кечмәк лазымдыр.

V синифдә сечмә имла заманы ашағыдакы сөзләрин сечилиб язылмасы мәгсәдә даһа уйғундур: а) сонунда **с** вә **з** самити олан чохһечалы сөзләр: бир сүтунда ахыры **с** самити илә гуртаран сөзләр, о бири сүтунда исә **з** самити илә гуртаран сөзләр (**килас, алмаз**), б) эйни гайда илә **т** вә **д** самити илә гуртаран сөзләр; в) енә эйни гайда илә **ч** вә **ч** самити илә гуртаран сөзләр; г) сифәтлә исим бирләшмәләри; е) фе'лин эйни замана аид оланлары вә с.

VI синифдә—фе'ли сифәтлә исим бирләшмәләри; зәрфләрлә онларын янашдығы феилләр.

Әлбәттә, бүтүн бу садаланан мөвзулар үзрә мүтләг сечмә имла кечирмәйә һеч бир лүзум йохдур.

Сечмә имланы илдә 4—5 дәфәдән чох тәтбиг этмәк лазым дейил.

2. Сәрбәст имла

Мә'лум олдуғу кими, с ә р б ә с т имлада шакирдләрә мәтни дәйишдирмәк, үмуми мә'наны сахламагла сәрбәст сурәтдә сөз вә ифадәләр сечмәк ихтияры верилир. Бу заман тәләб эдилмәлидир ки, шакирдләр мүәллимин охумуш олдуғу мәтнә мүмкүн гәдәр яхын бир шей язсынлар.

Сәрбәст имланын бөйүк әһәмиййәти вардыр. Сәрбәст имлада диктә олунан мәтни ядда сахламаг кими яхшы вәрдиш яраныр, диггәтлилик, фәһмлилик, мәнтиги һафизә тәрбийә олунур.

Шакирдләр мәзмуну өзләри ифадә этдикләри мәтнләри даһа дәриндән һисс эдирләр. Буна көрә, мүвафиг материал сечмәклә, сәрбәст имладан тәрбийәви мәгсәдләр үчүн яхшы истифадә этмәк олар.

Бу чүр имла шакирдин лүғәт әһтиятынын зәнкинләшмәсинә хидмәт эдир, әдәби нитгин гурулушуну мәнимсәмәсинә көмәклик көстәрир. Әлагәли мәтндә аз ишләнән вә чәтин сөзләр, нитг тәркиби яхшы ядда галыр.

Нитгин инкишафы үчүн сәрбәст имланын бөйүк әһәмиййәти вардыр; о, имладан ифадәйә кечид ишидир. Сәрбәст имла дәрсләри һәмишә чох чанлы кечир. Шакирдләри онларын ифадәсинин оржинала нә гәдәр яхын олдуғу чох марагландырыр.

Лакин орфография тә'лими васитәси олмаг э'тибарилә, башга имла нөвләри сәрбәст имладан үстүндүр. Мүшаһидә көстәрир ки, сәрбәст имлада шакирдләр орфографиясы чәтин олан сөзләрдән гачырлар (**институт** вә я **университет** әвәзинә **али мәктәб** язырлар) вә мүрәккәб чүмләләр ишләтмирләр. Мәсәлән, фе'ли сифәт үзәриндә сәрбәст имлада мәгсәдә наил олмаг мүмкүн олмаз, чүнки шакирдләр фе'ли сифәт тәркибини тә'йин будаг чүмләләри илә әвәз эдәчәкләр.

Нәһайәт, сәрбәст имлада мәтнләр мүхтәлиф олур ки, бу да, сәһвләрин тәһлилини вә ишә гиймәт верилмәсини, йохлама имлая нисбәтән, чәтинләшдирир.

Сәрбәст имланын орфография вә дурғу ишарәләри мәгсәдләринә хидмәт этмәси үчүн ону бу формада кечмәк олар: шакирдләрә диктә олунан мәтни сәрбәст язмаг ихтияры верилир, анчаг тәләб олунур ки, бу вә я башга сөзү, яхуд форманы, (мәсәлән, мәтндә раст кәлән фе'ли сифәти вә я сөз бирләшмәсини) һәмчинин нитг тәркибини мүтләг ишләтсинләр.

Бу чүр я р ы м с ә р б ә с т имлада нитгин инкишафы илә орфография чох яхшы әлагәләнир. О, шакирдләри даһа артыг мүстәгил ишә—ифадә вә иншая һазырлайыр. Бу имла мүәййән грамматика вә я орфография гайдаларына әсасән айры-айры сөзләрин вә я формаларын мүтләг ишләдилмәси тәләби илә мүрәккәбләшмишдир. Бу чүр имлая гиймәт верәркән шакирдләрин ишләтдикләри лазыми формаларын мигдары нәзәрә алынмалыдыр.

Шакирдләрин ишләтмәли олдуглары чәтин, орфография чәһәтдән марагллы олан сөзләр бә'зән сәрбәст имла заманы лөвһәйә языльр.

Сәрбәст имла учот мәгсәдилә кечирилирсә, бу сөзләри язмаг вә онларда муәййән орфограмлары бурахмаг олар, мәсәлән, ком . . . унист, буржуаз . . . я, универс . . . тет.

Сәрбәст имланын башга нөвләри дә ола биләр (ялныз мәтнин мүрәккәблийиндән, онун орфограмларла зәнкин олмасындан дейил, һәм дә имланын кечирилмәси техникасындан асылы олараг).

Сәрбәст имланы мүрәккәбләшдирмәк, ону ифадә языя яхынлашдырмаг бир нечә чәһәтдән мүмкүндүр. Һәр шейдән әввәл, диктә олунан мәтнин бөлүндүйү һиссәләрин өлчүсүнү артырмаг олар. Тәбии ки, бу парчалар нә гәдәр узун олса, онлары хатырламаг вә мәзмунуну ифадә этмәк бир о гәдәр чәтинләшир вә сәрбәст имла ифадә языя бир о гәдәр яхынлашмыш олур.

Ашағы синифләрдә, иши йүнкүлләшдирмәк үчүн, мәтнин диктә эдилән һиссәләрини бир дәфә дейил, бир нечә дәфә тәкрар этмәк, даһа яваш диктә этмәк лазымдыр.

Енә эйни мәгсәдлә мәтнин диктә олунмуш һиссәләри шакирдләр тәрәфиндән габагчадан нағыл эдилир. Сәрбәст имлада мәтнин диктә олунмуш һиссәләрини нағыл этмә үсулу тәтбиг эдиләркән чох заман ону мүзакирә эдирләр вә она лазыми дүзәлиш эдирләр. Лакин бу чүр мүзакирә гавранышын бүтөвлүйүнү поза биләр вә шакирдләрин фикир вә диггәтини яйындырар. Буна көрә сәрбәст имлада мәтн һиссәләринин шакирдләр тәрәфиндән нағыл эдилмәсини мәгсәдә уйғун һесаб этмәк олмаз.

Диктә эдилмиш мәтни сәрбәст язаркән онун айры-айры һиссәләринин планыны лөвһәдә язмаг көмәк эдир. Планын башлыглары мәтнин мәзмунуну тәһлил эдән заман коллектив сурәтдә тәртиб олуна биләр. Һәр башлыға сыра нөмрәси верилмәлидир.

Сәрбәст имла апармаг методикасы йохлама имла апармаг методикасындан чәтиндир.

Бурада да әввәлчә бүтүн мәтни ифадәли охумаг вә онун мәзмуну үзәриндә иш апармаг лазымдыр. Бундан сонра мүәллим мәтни һиссә-һиссә охуюр.

Чәтин сөзләрдән шакирдләрин асанлыгла истифадә этмәси үчүн онлары лөвһәдә групларa бөләрәк язмаг да олар. Имла язылан заман шакирдләрин диггәтини яйындырмамаг үчүн лөвһәдә язылы габагча язмаг яхшыдыр. Лөвһәдә һәддиндән артыг орфограм язмаг лазым дейил, йохса, сәрбәст имла үзүнү көчүрмә имлая чевриләр. VI—VII синифләрдә лөвһәдә язылан сөзләрин мигдарыны тәдричән минимума эндирмәк лазымдыр.

Сәрбәст имла вахтын хүсусилә дәгиг һесабланмасыны тәләб эдир. Ялныз мәтни һиссәләрә дүзкүн бөлмәк дейил, һәм дә һәр бир һиссәни шакирдләрин нечә дәгигәйә язачагларыны мүмкүн гәдәр дүрүст һесабламаг да чох әһәмиййәтлидир.

Тәләсмәк лазым дейил, шакирдләрин һамысы габагкы һиссәни языб гуртардыгдан сонра, о бири һиссәни охумаға башламаг лазымдыр. Йохса, бә'зи шакирдләр язмагда кери галарлар.

Сәрбәст имла заманы шакирдләрин бурахдыглары орфография вә дурғу ишарәләри сәһвләринин тәһлилини чанлы, марагллы бир иш кими тәшкил этмәк олар.

Мүәллим дәфтәрләри дүзәлтдикдән сонра мәтни даһа яхшы вә марагллы верә билмиш шакирдләрин ишләрини айырмалы, һабелә онлары синифдә охумалыдыр. Башга шакирдләрин дә языларындан бә'зи яхшы, тутарлы парчалары вә ифадәләри дә бүтүнлүкчә охумаг вә синифдә коллектив сурәтдә мүзакирә этмәк файдалыдыр.

Сәрбәст имланы тәһлил эдәркән мәтни һиссәләрә бөлмәклә шакирдләрин ишиндәки нөгсанлары өзләринә көстәрмәк асандыр. Мүәллим мәтнин һәр бир айры-айры һиссәсини сыра илә охуюр. Сонра бир нечә шакирдә тәклиф эдир ки, яздыгларыны охусунлар. Һәр бир иш һәртәрәфли тәһлил эдилир вә гиймәтләндирилир. Мүмкүндүр ки, айры-айры шакирдләр мәтндә олмаян өз тутарлы сөзләрини вә ифадәләрини ишләтмиш, бә'зи тәфәррүаты даһа парлаг вермишләр. Мүәллим һөкмән буну гейд этмәли, беләликлә, шакирдләри шифаһи ярадычылыға һәвәсләндирмәлидир.

Көрдүйүмүз кими сәрбәст имла мүәллимдән бөйүк һазырлыг тәләб эдән бир ишдир. Синифдә бу ишин апарылмасы чох вахт алыр. Сәрбәст имла үчүн лазыми орфограмлар вә синтактик гурулушча зәнкин, мәзмуну э'тибарилә гиймәтли, асанлыгла һиссәләрә парчалана билән мүнасиб мәтн сечмәк асан дейил. Чох заман сәрбәст имланы бир саата баша чатдырмаг олмур вә онун үчүн ики саат айырмаг лазым кәлир

(1 саат ана дили вә 1 саат әдәби гираәт). Мәктәб практикасында сәрбәст имланын кифайәт гәдәр яйылмамасынын сәбәби бунунла изаһ олунур.

Лакин, юхарыда дейилдийи кими, сәрбәст имла шифаһи нитгин инкишафы вә шакирдләрин үмуми савадынын артырылмасы үчүн бөйүк имканлар верир ки, бу да онун тәтбиг эдилмәсини тамамилә доғрулдур.

Сәрбәст имла ифадәйә имладан яхындыр. Әслиндә — бу, ифадәдир, анчаг мәтни айры-айры һиссәләрә—абзаслара бөлмәклә, кечирилән ифадәдир.

Беләликлә, сәрбәст имла термини шәртидир вә биз ону методик әдәбийятда вә мәктәб практикасында бу язы нөвү кениш яйылдығы үчүн ишләдирик.

3. Ярадычы имла

Ярадычы имла адландырылан имлада шакирдләр лөвһәдә вә я дәрсликдә верилмиш сөзләри сәрбәст сурәтдә чүмләләрә дахил эдирләр вә я верилмиш сөзләрдән әлагәли мәтн тәртиб эдир вә сонра язырлар. Лакин орфографик ишин бу нөвүнү имла адландырмаг олмаз, чүнки учадан диктә эдилән мәтндән эшидилиб язылмыр.

Көстәрилән терминин бу чүр сәһв ишләдилмәсиндән имтина эдәрәк, хәбәрдарлыглы вә я изаһлы имланын ялныз о мүхтәлиф нөвләрини ярадычылыг имласы адландырачағыг ки, онда шакирд мүәллимин диктә этдийи мәтни дәйишә-дәйишә языр.

Бу дәйишикликләрин характериндән асылы олараг, ярадычы имланын бир нечә нөвүнү фәргләндирмәк олар:

а) сөз артырмагла ярадычы имла (мәтни кенишләндирмәклә).

Верилмиш тапшырыға әсасән мәтнин сөзләрлә кенишләндирилмәси ялныз орфография үчүн дейил, һәм дә нитгин инкишафы үчүн дәйәрли бир иһдир.

Сөһбәт ялныз мәтни икинчи дәрәчәли үзвләрлә кенишләндирмәк һаггында кедә биләр. Сөз йох ки, кенишләндирмәк үчүн өзлүйүндә айдын вә мүтләг баш үзвлү чүмләләр вермәк олар.

Көрүндүйү кими, нәзәрдән кечирдийимиз иш олдугча дар чәрчивәләрлә мәһдуд эдилмишдир.

Имланы кечирмәмишдән габаг мүәллим диктә олуначаг мәтнә мәһз һансы сөзләри әлавә этмәк лазым олдуғуну

көстәрир (мәсәлән, мә'нача уйғун кәлдийи ерләрдә исимләрә сифәт артырмаг).

Ишин даһа чох ярадычылыг характери дашымасы үчүн шакирдләрин бу сөзләри мәһз һарая әлавә эдәчәкләрини көстәрмәмәк яхшыдыр.

Әлавә эдиләчәк сөзләрин әламәтләри һаггындакы көстәришләр аз вә я чох конкрет ола биләр (зәрф артырмаг вә я ер зәрфи артырмаг).

Шакирдләрин кенишләндирдикләри мәтни мүәллимин диктә этдийи мәтнлә мүгайисә этмәк вә кенишләндирмә нәтичәсиндә ифадәнин даһа дәгигләшдийинә шакирдләрин диггәтини чәлб этмәк лазымдыр.

Нәзәрдән кечирдийимиз имлада шакирдләр белә сәһвләр эдирләр а) лазым олан сөзләри әлавә этмирләр (мәсәлән, сифәт әвәзинә әвәзлик язырлар); б) сөзләри лазым олан ерә әлавә этмирләр; в) үмумиййәтлә лазыми сөзләри әлавә этмәйи унудурлар.

Сөзләрин сырасыны гарышдырмаг, уйғун олмаян сөзләр ишләтмәк кими сәһвләрин тәһлили дә грамматика вә орфография мәшғәләләрини стилистика иши илә әлагәләндирмәйә имкан верир.

Орфография билийини артырмаг үчүн имланын бу нөвүнүн әһәмиййәти бир дә бундадыр ки, шакирдләр әлавә эдилән сөзләрин дүзкүн язылышыны яхшы ядда сахлайырлар, чүнки онларын диггәти бу сөзләрә чәлб олунур.

б) сөзләри дәйишмәклә ярадычы имла.

Диктә олунмуш мәтндәки бә'зи сөзләрин грамматик формасыны енә дә мүәллимин көстәришләринә әсасән дәйишмәклә язылан имланы бу група дахил этмәк олар. Мәсәлән, феилләри кечмиш замана аид олан бир мәтн диктә эдилир, шакирдләр исә кечмиш заманы индики заманла әвәз эдир вә я шәхсли чүмләләрин әвәзинә гейри-мүәййән шәхсли чүмләләри язараг, фе'лин биринчи шәхсини икинчи шәхсә чевирирләр: **мән чығырла кедирәм, мешәнин кечә тәравәтиндән нәш'ә алырам.— Чығырла кедирсән, мешәнин кечә тәравәтиндән нәш'ә алырсан.**

Белә имла да кечирмәк мүмкүндүр: шакирдләр исимләри вә я сифәтләрлә бирликдә исимләри, һабелә исимләрлә узлашан феилләри тәк әвәзинә чәм шәклиндә вә я әксинә, чәм әвәзинә тәк шәклиндә ишләдирләр.

Айдындыр ки, бу чүр имладан мәгсәд орфографик чәһәтдән асан олан формалары даһа чәтин формаларла әвәз этмәк-

дир. Бә'зән орфографик иши нитгин инкишафына доғру мүрәккәбләшдирәрәк, шакирдләрә мүмкүн олан ердә лазыми дәйишиклик этмәйи тәклиф этмәк олар.

Нәһайәт, ярадычы имланын мүхтәлиф нөвләриндән бири дә будур: мүәллим бә'зи сөзләрин мәтндә тәләб олунан формасы әвәзинә онун ибтидаи формасыны дейир вә шакирдләрә тәклиф эдир ки, һәмин сөзләрдән лазыми форманы өзләри әмәлә кәтирсинләр (**гаранлыг... дәмир йолу көрүнмүрдү**), яхуд сөзләр лөвһәдә ибтидаи формада язылыр вә шакирдләр онлары диктә эдилән мәтнә сәрбәст сурәтдә әлавә эдәрәк, лазым кәлдикдә ахырыны дәйишдирирләр.

Имла заманы сөз артырмаг вә я сөзләри дәйишдирмәк кими тапшырыглары шакирдләр чәтинликлә еринә етирирләр, чүнки гаршыларында мәтн олмур. Буна бәнзәр тапшырыглары көчүрмә шәклиндә апармаг (сөзләрин формасыны дәйишдирмәклә вә я мәтни кенишләндирмәклә үзүнү көчүрмәк) даһа асандыр.

Һәр һалда сөзләри дәйишмәклә вә я сөз әлавә этмәклә апарылан имланын үстүнлүйү бундадыр ки, о даһа чох орфограма тохунмаға имкан верир. Белә имла шакирдләрдән бөйүк фәалиййәт тәләб эдир вә тәкрар мәгсәдилә ондан яхшы истифадә этмәк олур.

Орта мәктәбдә кечирилмәси мүмкүн олан әсас имла нөвләрини нәзәрдән кечирдик. Көрдүйүмүз кими, онлардан һәр биринин бир чох варианты вардыр.

Көрүндүйү кими шакирдләрин орфографияны вә дурғу ишарәләрини даһа мүхтәлиф шәкилләрдә вә даһа марагла өйрәнмәләри вә бунунла бирликдә онларын орфография вәрдишләрини лазыми йүксәклийә галдырмаг үчүн методика бөйүк имканлара маликдир.

Совет педагожи элми мәктәблә сых гаршылыглы әлагәдә, шакирдләрә савадлы язы тә'лиминдә айры-айры методларын вә үсулларын сәмәрәлилийини йохламаг саһәсиндә тәдгигат ишләрини давам этдирир. Бу иши апараркән шакирдләрин йүксәк савадлылығыны тә'мин эдән ән яхшы мүәллимләрин тәчрүбәсинин өйрәнилмәси бөйүк әһәмиййәтә маликдир.

Ана дилини өйрәтмәк үчүн ирәли сүрүлән олдугча йүксәк тәләбләр мүәллимләрин гаршысында мәс'ул вәзифә—тамамилә савадлы адамлар, коммунизм җәмиййәтинин кәләчәк гуручуларыны һазырламаг үчүн орфография мәшғәләләринә диггәти күчләндирмәк вәзифәси гоюр.

АЗӘРБАЙҸАН ДИЛИ, ӘДӘБИ ГИРАӘТ ВӘ ӘДӘБИЙЯТ ПРОГРАМЫНЫН I—X СИНИФЛӘР ҮЗРӘ БӨЛКҮСҮ

(1954—55-ҹи дәрс илинин II ярысы үчүн)

АНА ДИЛИ, ГРАММАТИКА ВӘ ЯЗЫ ГАЙДАЛАРЫ

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
		I СИНИФ	
		Икинҹи ярым ил—204 саат	
		III рүб—120 саат	
		1. Гираәт—60 саат	
1	сәһ. 3	А. Шаиг, «Ана юрдум» ше'ри.	2
2	сәһ. 4	«Ени ил маһнысы» ше'ри.	2
3	сәһ. 5	«Әзиз ушаглар».	2
4	сәһ. 6	«Дәрс шейләри».	1
5	сәһ. 7	«Мәктәбә чағырыш».	3
6	сәһ. 9	«Мәктәблинин яддашы».	1
7	сәһ. 10	«Һәр шейин өз ери кәрәк».	1
8	сәһ. 11	«Партада отурмаг гайдасы».	1
9	сәһ. 11	«Бизим синиф».	2
10	сәһ. 22	«Ленин йолу илә».	2
11	сәһ. 23	«В. И. Ленин».	1
12	сәһ. 23	«Ленин» ше'ри.	1
13	сәһ. 15	«Бизим аилә».	2
14	сәһ. 17	«Ана мәһәббәти».	2
15	сәһ. 17	«Ана маһнысы» ше'ри.	2
16	сәһ. 18	«Мәним анам».	2
17	сәһ. 19	«Ана вә гыз» ше'ри.	2
18	сәһ. 26	А. Шаиг, «Гыш кәлир» ше'ри.	1

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдар
19	сәһ. 26	«Гышда гушлар».	2
20	сәһ. 27	«Гышда нәләр олур».	2
21	сәһ. 28	«Гыш» ше'ри.	2
22	сәһ. 30	«Гуш дәнлийи».	2
23	сәһ. 31	«Довшанын яшамасы».	2
24	сәһ. 35	«Совет Ордусу».	3
25	сәһ. 36	«Бизим орду» ше'ри.	2
26	сәһ. 24	«И. В. Сталин».	1
27	сәһ. 25	«Ики даһи» ше'ри.	2
28	сәһ. 37	«Юнмаг гайдалары».	2
29	сәһ. 38	«Ядында сахла».	2
30	сәһ. 39	«Сән нә эдирсән?».	1
31	сәһ. 39	«Тәмизлик лазымдыр».	1
32	сәһ. 40	М. Сейидзадә, «Тәмизлик» ше'ри.	1
33	сәһ. 41	«Бакы» ше'ри.	1
34	сәһ. 44	«Тохучу фабрики».	2
35		Рүблүк тәкрар.	2

II. Грамматика вә язы гайдалары—60 саат

1		Чүмлә илә практик танышлыг. Нитгдәки чүмләләри айырмаг.	8
2		Чүмләләр дүзәлтмәк. Чүмләни бөйүк һәрфлә башламаг.	5
3		Чүмләләрин ахырында нөгтә гоймаг.	5
4		Чүмләни сөзләрә айырмаг. Ким? Нә? Нә эдир? Нә эдирләр? суалларына чаваб олан сөзләри тапмаг.	5
5		Ад вә фамилияларын бөйүк һәрфлә язылмасы.	4
6		Сөзләри һечалара бөлмәк.	5
7		Сөзүн һечаларла сәтирдән-сәтрә көчүрүлмәси.	5
8		Саит сәсләр.	7
9		Рүблүк тәкрар.	5
10		Имла вә кичик һәчмли инша язылар.	10

IV рүб—84 саат

1. Гираәт—42 саат

1	сәһ. 41	«Бакыда».	4
2	сәһ. 45	«Сайыг пионер».	3

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
3	сәһ. 47	«Янғын ити».	3
4	сәһ. 50	«Инәк».	2
5	сәһ. 50	«Гоюн».	2
6	сәһ. 52	«Гузум».	2
7	сәһ. 52	«Бир гуртум су».	2
8	сәһ. 54	«Кечи» ше'ри.	1
9	сәһ. 56	Маршак, «Ят пишийим» ше'ри.	1
10	сәһ. 58	«Өрдәк, балыг вә хәрчәнк».	2
11	сәһ. 67	«Баһар» ше'ри.	1
12	сәһ. 67	«Илк баһар».	1
13	сәһ. 77	А. Сәһһәт, «Яз кәлди» ше'ри.	1
14	сәһ. 68	«Язда нәләр олур».	2
15	сәһ. 85	«Фәсилләр».	2
16	сәһ. 89	«Сәпин нәғмәси» ше'ри.	2
17	сәһ. 90	«Колхозда яз ишләри».	2
18	сәһ. 91	М. Дилбази, «Апрел» ше'ри.	2
19	сәһ. 92	«Пионер олачағам» ше'ри.	1
20	сәһ. 80	«Бәнөвшә».	2
21	сәһ. 95	О. Сарывәлли, «Май байрамы» ше'ри.	2
22		Рүблүк тәкрар.	2

II. Грамматика вә язы гайдалары—42 саат

1		Самит сәсләр.	5
2		Сөздә сәсләри айырмағы, саит вә самитләри тапмағы бачармаг.	3
3		Гоша сәсли һәрфләрин (е, ю, я) язы гайдалары үзәриндә әмәли чалышмалар.	10
4		Әлифбанын дүзүлүшү.	2
5		Чәтин сөзләрин язылышы. «Апрел, ачар, Бакы, бичин, ведрә, вагон, гоншу, гонаг, гузу, гәнд, дәфтәр, довшан, донуз, дүйү, едди, емәк, завод, ийирми, икид, кәнд, кағыз, куләк, карандаш, колхоз, Москва, мә'дән, мүәллим, нағыл, отаг, октябр, палто, пишик, радио, рәсм, стол, стул, түсту, түлкү, тикан, улдуз, феврал, шаир, эниш, эв, юнмаг, январ, ярпаг».	12

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
6		Рүблүк тәкрар.	3
7		Имла вә кичик һәчмли инша язылар.	7

Гейд: Грамматика вә язы гайдаларынын тәдриси заманы күндәлик язы апарыларкән I—III синифләрдә үчүнчү вә дөрдүнчү рүбләр әрзиндә үздән көчүрмә язы, хәбәрдарлыглы имла, көрмә имла, сәрбәст вә ярадычы имла вә язынын саир нөвләриндән истифадә олунмасы мәсләһәт көрүлүр.

II СИНИФ

Икинчи ярым ил—119 саат

III рүб—70 саат

1. Гираәт—40 саат

1	сәһ. 120	«Тәзә ил» шеʼри.	2
2	сәһ. 75	«В. И. Ленин».	3
3	сәһ. 77	С. Михалков, «Пионерләрин анды».	1
4	сәһ. 78	«Ленинин анадан олдуғу шәһәрдән мәктуб».	3
5	сәһ. 83	«Вәтәнимизин керби».	2
6	сәһ. 84	О. Сарывәлли, «Москванын сааты» шеʼри.	2
7	сәһ. 85	«Өлкәмин хәритәси» шеʼри.	2
8	сәһ. 86	«Достлуг мәктублары».	2
9	сәһ. 118	«Гыш кәлди».	2
10	сәһ. 120	«Шахта бабанын нәғмәси».	2
11	сәһ. 121	А. Шаиг, «Гышын нәғмәси».	2
12	сәһ. 127	«Совет Ордусу бөйүк Вәтәнимизин вә сүлһүн кешикчисидир».	2
13	сәһ. 128	Ашыг Мирзә, «Совет Ордусу» шеʼри.	1
14	сәһ. 128	Ә. Чәмил, «Сүлһүн даяғы» шеʼри.	2
15	сәһ. 129	«Сәрһәдчинин сағ әли».	2
16	сәһ. 131	С. Вурғун, «А көһлән атым» шеʼри.	2
17	сәһ. 102	«Гочаг аналарын ағыллы балалары».	2
18	сәһ. 93	«Бакыя кәлмәйимиз».	2
19	сәһ. 91—92	М. Сейидзадә, «Шәһәримиз» шеʼри.	2
20	сәһ. 98—99	«Көзәл Бакы, көзәл дәниз».	2

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
		II. Грамматика вә язы гайдалары—30 саат	
1	сәһ. 51	Чүмлә. Тапшырыг № 157, 158.	4
2	сәһ. 53	Суал чүмләси.	4
3	сәһ. 54	Суал чүмләси үзрә чалышмалар. Тапшырыг № 164.	2
4	сәһ. 56	Нәгли чүмлә. Тапшырыг № 169, 170.	3
5		Суал вә нәгли чүмләләр үзрә чалышмалар.	5
6		Рүблүк тәкрар.	2
7		Ифадә вә кичик һәчмли инша язылар.	10

IV рүб—49 саат

1. Гираәт—28 саат

1	сәһ. 103	«Ким даһа ити кедир».	2
2	сәһ. 107	«Бу күн вә сабаһ».	2
3	сәһ. 108	«Достлар, көзүнүз айдын» шеʼри.	1
4	сәһ. 109	«Гардаш халглар тикир Минкәчевири» шеʼри.	2
5	сәһ. 112	«Оғуллар» шеʼри.	2
6	сәһ. 114	«Волга—Дон маһнысы».	1
7	сәһ. 115	«Биткиләри горуюн».	1
8	сәһ. 116	«Ени тикинтиләр».	2
9	сәһ. 116	«Гоча бәнна».	1
10	сәһ. 126	«Дузсуз яшамаг олмаз».	2
11	сәһ. 139	«Ит вә көлкәси».	1
12	сәһ. 167	«Кәндимизин язы» шеʼри.	1
13	сәһ. 166	«Ағачларын айылмасы».	2
14	сәһ. 170	А. Сәһһәт, «Бағча» шеʼри.	1
15	сәһ. 179	«Май кәлир» шеʼри.	1
16	сәһ. 180	«Азадлыг байрамы».	2
17	сәһ. 175	«Яшыл күчә».	1
18	сәһ. 176	«Мешәләри вә биткиләри горуюн».	1
19	сәһ. 185	«Дәрс илинин сон күнү».	1
		Рүблүк тәкрар.	2

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
		II. Грамматика вә язы гайдалары—21 саат	
1	сәһ. 63	Мүбтәдә. Тапшырыг № 187, 188.	4
2	сәһ. 64	Мүбтәдә үзрә чалышмалар. Тапшырыг № 190, 191, 192.	2
3	сәһ. 64	Хәбәр. Тапшырыг 194, 196.	2
4	сәһ. 65	Хәбәр үзрә чалышмалар. Тапшырыг № 197, 198.	2
5		Рүблүк тәкрар.	2
6		Ифадә вә кичик һәчмли инша язылар.	7

III СИНИФ

Икинчи ярым ил—119 саат

III рүб—70 саат

1. Гираәт—40 саат

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
1	сәһ. 83	О. Сарывәлли, «Гыш нағылы».	2
2	сәһ. 207	«Александр Невски».	2
3	сәһ. 211	«Короғлу».	1
4	сәһ. 212	«Короғлунун маһнылары».	1
5	сәһ. 226	Кононов, «Гочаглыг».	3
6	сәһ. 244	«Минкәчевир су-электрик стансиясы».	2
7	сәһ. 247	«Шамама».	2
8	сәһ. 256	«Азад Чин халгы».	1
9	сәһ. 179	«Әзәләләр сүмүйә битишмишдир, әзәләнин иши».	2
10	сәһ. 180	«Әзәләнин инкишафы».	1
11	сәһ. 184	«Дүзкүн гидаланмаг гайдалары».	1
12	сәһ. 184	«Ган, үрәк, үрәйи горумаг лазымдыр».	2
13	сәһ. 186	«Биз һава илә нәфәс алырыг».	2
14	сәһ. 217	«Зәһмәткешләрин бөйүк досту Ленин».	2
15	сәһ. 241	«Гәһрәман пионер Саша Чекалин».	2
16	сәһ. 158	«Балыглар».	1
17	сәһ. 143	«Ат».	1
18	сәһ. 144	«Инәк».	1
19	сәһ. 153	«Тоюг».	1
20	сәһ. 128	«Компас».	2
21	сәһ. 85	«Гыш гуртарыр» ше'ри.	1
22	сәһ. 89	А. Сәһһәт, «Гарышга вә милчәк».	1
23		Рүблүк тәкрар.	5

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
		II. Грамматика вә язы гайдалары—30 саат	
1	сәһ. 75—76	Феил. Тапшырыг № 222.	2
2	сәһ. 78	Фе'лин заманлары. Тапшырыг № 227.	2
3	сәһ. 79—80	Кечмиш заман. Тапшырыг № 230.	2
4	сәһ. 80	Кечмиш заман шәкилчиләри. Тапшырыг № 232, 233.	4
5	сәһ. 80—81	Индики заман. Тапшырыг № 235.	2
6	сәһ. 81	Индики заман шәкилчиләри. Тапшырыг № 237.	2
7	сәһ. 82	Кәләчәк заман. Тапшырыг № 240.	2
8	сәһ. 83	Кәләчәк заман шәкилчиләри. Тапшырыг № 242, 243.	4
9		Ифадә вә кичик һәчмли инша язылар.	10

IV рүб—49 саат

1. Гираәт—28 саат

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
1	сәһ. 99	М. Раһим, «Баһар кәлсин» ше'ри.	2
2	сәһ. 104	«Муған гызы» ше'ри.	1
3	сәһ. 108	«Ясәмән ағачы».	3
4	сәһ. 107	С. Вурғун, «Яз дейир ки...» ше'ри.	2
5	сәһ. 135	«Алаг отлары вә чүчүләр».	1
6	сәһ. 141	«Ипәк гурду».	1
7	сәһ. 154	«Йыртычылар».	1
8	сәһ. 138	«2-чи бешиллик».	1
9	сәһ. 163	«И. В. Мичурин».	2
10	сәһ. 191	«Һисс үзвләри: көз, көзүнүзү горуюн».	2
11	сәһ. 193	«Гулаг».	2
12	сәһ. 194	«Бурун, дил».	2
13	сәһ. 243	«Совет Азәрбайчаны 4-чү бешилликдә».	2
14	сәһ. 229	«Совет Ордусу вә Азәрбайчанын азад эдилмәси».	2
15	сәһ. 111	«1 Май нәғмәси» ше'ри.	1
16	сәһ. 240	«Совет халгынын Бөйүк Вәтән мүһарибәси».	1

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
17	сәһ. 248	«Сосялист Вәтәнимиз коммунизмә доғру ирәлиләйир».	1
18		Рүблүк тәкрар.	1

II. Грамматика вә язы гайдалары—
21 саат

1	сәһ. 86	«Фе'лин замана вә шәхсә көрә дәйишмәси. Тапшырыг № 251, 252, 253.	3
2	сәһ. 88	Фе'лин кәләчәк заман шәкилчиләриндән г сәсинин ғ сәсинә, к сәсинин й сәсинә кечмәси. Тапшырыг № 263.	2
3	сәһ. 89—91	Феилләрин заман вә шәхсә көрә дәйишмәсини көстәрән чәдвәлләр үзрә чалышмалар.	5
4	сәһ. 91	Феилләрин сонундакы т сәсинин д сәсинә кечмәси. Тапшырыг № 266.	3
5		Рүблүк тәкрар.	2
6		Ифадә вә кичик һәчмли инша язылар.	7

IV СИНИФ

Икинчи ярым ил—102 саат

III рүб—60 саат

1. Гираәт—26 саат

1	сәһ. 110	С. Вурғунун һәяты.	1
2	сәһ. 111	С. Вурғун, «Ганлы базар» ше'ри.	2
3	сәһ. 78	И. Әфәндиев, «Из илә».	3
4	сәһ. 125	М. Раһим, «Өлмәз гәһрәман» ше'ри.	2
5	сәһ. 85	«Бабәкин анды».	3
6	сәһ. 148	«Минкәчевир» ше'ри.	2
7	сәһ. 126	Ә. Садыг, «Бәсти».	4
8	сәһ. 133	М. Дилбази, «Москва» ше'ри.	2
9	сәһ. 91	«М. В. Ломоносов».	2
10	сәһ. 146	«Бәхтияр» ше'ри.	2
11		Рүблүк тәкрар.	3

II. Грамматика вә язы гайдалары—
26 саат

1	сәһ. 50	Исим. Тапшырыг № 131.	1
2	сәһ. 51—52	Хүсуси вә үмуми исимләр. Тапшырыг № 134, 135.	2

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
3	сәһ. 53—55	Исимләрин гурулушча нөвләри. Тапшырыг № 141, 142, 144.	3
4	сәһ. 56	Исмин һалланмасы вә һал шәкилчиләри һаггында мә'лумат.	
		Адлыг һал. Тапшырыг 146.	1
5	сәһ. 56	Йийәлик һал. Тапшырыг № 147.	1
6	сәһ. 57	Йөнлүк һал. Тапшырыг № 151.	1
7	сәһ. 58	Тә'сирлик һал. Тапшырыг № 156.	1
8	сәһ. 59	Ерлик һал. Тапшырыг № 160.	1
9	сәһ. 61	Сону самитлә битән исимләрин һалланмасы.	1
10	сәһ. 61	Г вә К илә битән чохһечалы исимләрин һалланмасы.	1
11	сәһ. 63	Сифәт һаггында үмуми мә'лумат. Тапшырыг № 173.	1
12	сәһ. 65	Сифәтләрин гурулушча нөвләри: садә сифәт һаггында мә'лумат. Тапшырыг № 179.	1
13	сәһ. 65—66	Дүзәлтмә сифәт һаггында мә'лумат. Тапшырыг № 180. 182.	3
14	сәһ. 65—66	Мүрәккәб сифәт. Тапшырыг № 181.	1
15		Сифәт бәһсинин тәкрары. Тапшырыг № 183.	1
16	сәһ. 72—73	Шәхс әвәзликләри. Тапшырыг № 194, 195, 197.	2
17	сәһ. 73	Шәхс әвәзликләринин һалланмасы. Тапшырыг № 196.	1
18		Рүблүк тәкрар.	2

Язы ишләри

1		Имла.	3
2		Ифадә.	2
3		Кичик һәчмли инша.	2
4		Әзбәр язы.	1

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары

IV рүб—42 саат

1. Гираәт—21 саат

1	сәһ. 103	С. Рәһимов, «Һәчәр овда».	2
2	сәһ. 134	А. Фадеев, «Серйожа Тюленин».	3
3	сәһ. 138	М. Чәлал, «Муштулуг».	2
4	сәһ. 154	О. Сарывәлли, «Баһар» ше'ри.	1
5	сәһ. 158	М. Рзагулузадә, «Шаһин».	2
6	сәһ. 163	А. Шаиг, «1 Май» ше'ри.	2
7	сәһ. 164	«Юрдумузун байрамы» ше'ри.	2
8	сәһ. 152	С. Рәһимов, «Учуш».	3
9		Рүблүк тәкрар.	4

II. Грамматика вә язы гайдалары—21 саат

1	сәһ. 74—75	Феил һаггында мә'лумат. Тапшырыг № 250.	1
2	сәһ. 78	Тәсдиг вә инкар феилләр. Тапшырыг № 157.	1
3	сәһ. 80	Мәсдәр һаггында мә'лумат. Тапшырыг № 211.	1
4	сәһ. 81	Мәсдәрин һалланмасы. Тапшырыг № 214.	2
5	сәһ. 84	Фе'лин заманлары. Кечмиш заман. Тапшырыг № 219, 220, 221.	3
6	сәһ. 85—86	Индики заман. Тапшырыг № 223, 225, 226.	3
7	сәһ. 87	Кәләчәк заман. Тапшырыг № 228, 230.	3

Язы ишләри

1	Имла.	3
2	Ифадә.	2
3	Кичик инша.	1
4	Әзбәр язы.	1

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары

V СИНИФ

АЗӘРБАЙЧАН ДИЛИ

Икинчи ярым ил—66 саат

III рүб—38 саат

1	39—43	Исим бәһсиндән кечилмишләрин тәкрары (чүмлә тәһлили).	1
2	43	Дүзәлтмә исимләрин әмәлә кәлмәси.	2
3	46	Мүрәккәб исимләрин орфографиясы.	3
4	49	Исмин һаллары, һал шәкилчиләри вә бунларын орфографиясы.	5
5	53	Нисбәт шәкилчиләри вә бунларын орфографиясы.	3
6	57	Сифәт һаггында үмуми мә'лумат.	1
7	59	Сифәтин гурулушча нөвләри. Садә сифәт.	1
8	60	Дүзәлтмә сифәтләрин әмәлә кәлмәси вә орфографиясы.	4
9	64	Мүрәккәб сифәтләр вә бунларын орфографиясы.	3
10	65	Сифәтин дәрәчәләри (ади, азалтма вә чохалтма дәрәчәләри).	3
11	68	Сай һаггында үмуми мә'лумат.	1
12	69	Сайын мә'нача нөвләри.	3
13	71	Сайларын орфографиясы.	2
14		Тәкрар.	1

Йохлама язылар

1	Имла.	3
2	Язы ишләринин синифдә тәһлили.	2

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары

IV рүб—28 саат

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
1	73	Әвәзлик. Әвәзлийин нөвләри.	1
2	73	Шәхс әвәзликләри вә бунларын орфографиясы.	3
3	75	Ишарә әвәзликләри.	2
4	77	Суал әвәзликләри.	1
5	78	Гейри-мүәййән әвәзликләр.	1
6		Әвәзликләрин орфографиясына аид тәмринләр.	1
7	80	Феил һаггында үмуми мә'лумат.	1
8	81	Фе'лин гурулушча нөвләри.	2
9	91	Фе'лин дәйишмәси.	1
10	92	Фе'лин заманлары.	3
11	97	Шәхс сонлуглары.	3
12	99	Мәсдәр.	2
13		Тәкрар.	2

Йохлама язылар

1		Имла.	2
2		Язы ишләринин тәһлили.	1

ӘДӘБИ ГИРАӘТ

Икинчи ярым ил—51 саат

III рүб—30 саат

1	70—71	И. А. Крылов, «Гурд вә гузу». (басня һаггында садә мә'лумат).	2
2	72—77	А. С. Пушкинин һәяты.	2
3	78	А. С. Пушкин, «Кәнд» ше'ри.	[illegible]
4	79	А. С. Пушкин, «Бәләдчи».	3
5	87	И. С. Туркенев, «Муму».	5
6	102	Т. Г. Шевченко, «Вәсиййәт» ше'ри.	2
7	103	Максим Горкинин һәяты.	1
8	105	«Китаба һәвәс».	2
9		Тәкрар.	2
10		Синифдән харич охy һаггында сөһбәт.	2

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары

Йохлама язылар

1		Ифадә (ики язы)	4
2		Садә инша.	1
3		Язы ишләринин тәһлили.	2

IV рүб—21 саат

1	107	С. Вурғун, «Рәһбәрә салам» ше'ри.	2
2	109	С. Рүстәм, «Чапаев» ше'ри.	3
3	112	Һ. Меһди, «Абшерон» (романдан бир парча).	4
4	124	А. А. Фадеев, «Гырмызы байраглар» («Кәнч гвардия» романындан бир парча).	3
5		Синифдән харич охy һаггында сөһбәт.	2
6		Тәкрар.	4

Йохлама язылар

1		Ифадә (бир язы).	2
2		Кичик инша.	1

VI СИНИФ

АЗӘРБАЙЧАН ДИЛИ

Икинчи ярым ил—84 саат

III рүб—47 саат

Морфолокия

1	133	Бағлайычылар һаггында үмуми мә'лумат.	1
2	133	Бағлайычыларын гурулушча нөвләри.	3
3	134	Бағлайычыларын орфографиясы.	3
4	136	Нида. Нидаларын гурулушча нөвләри.	2
5	137	Нидаларын орфографиясы. Нидаларда дургу ишарәләри.	3
6		Морфолокиянын тәкрары (чүмлә тәһлили).	6

Синтаксис

(Дәрслик: М. А. Ширәлиев вә М. Һүсейнов, «Азәрбайчан дилинин грамматикасы», II һиссә).

7	4	Чүмлә һаггында үмуми мә'лумат. Садә вә мүрәккәб чүмлә һаггында анлайыш.	3

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
8	6	Нәгли, суал, нида вә әмр ҹүмләләри.	4
9	14	Ҹүмләдә сөзләрин әлагәси.	4
10	19	Тә'йини сөз бирләшмәләри.	6
11	23	Ҹүмлә үзвләри һаггында мә'лумат.	1
12	28	Мүбтәда.	2
13	29	Мүбтәданын нитг һиссәләри илә ифадәси.	2
14		Тәкрар.	2

Йохлама язылар

1		Имла	3
2		Язы ишләринин синифдә тәһлили.	2

IV рүб—37 саат

1	31	Хәбәр.	3
2	36	Фе'ли вә исми хәбәрләр.	2
3	36	Мүбтәда илә хәбәрин шәхс вә кәмиййәтә көрә узлашыб-узлашмамасы.	2
4	37	Икинчи дәрәҹәли үзвләр. Тамамлыг.	4
5	45	Тамамлыгын нитг һиссәләри илә ифадәси.	2
6	47	Тә'йин.	1
7	49	Тә'йинин нитг һиссәләри илә ифадәси.	2
8	51	Зәрфлик.	1
9	53	Зәрфлийин мә'нача нөвләри.	5
10	59	Зәрфлийин нитг һиссәләри илә ифадәси.	1
11	62	Икинчи дәрәҹәли үзвләрин мүбтәда вә хәбәрә көрә груплашмасы (тәмринләр)	3
12		Синтаксисдән кечилмишләрин тәкрары (тәмринләр вә ҹүмлә тәһлили).	4
13		Тәкрар.	3

Йохлама язылар

1		Имла.	2
2		Язы ишләринин синифдә тәһлили.	2

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары

ӘДӘБИ ГИРАӘТ

Икинчи ярым ил—34 саат

III рүб—20 саат

1	58	М. Ю. Лермонтовун һәяты вә «Шаирин өлүмүнә» ше'ри.	3
2	64	Һ. Меһди, «Һоп-һоп».	1
3	68	Ә. Сабир, «Бакы фәһләләринә».	2
4	79	С. С. Ахундов, «Гарача гыз».	2
5	92	Ҹ. Ҹаббарлы, «Фирузә» һекайәси.	3
6	109	С. Вургун, «Минкәчевир гәһрәманы». («Муған» поэмасындан).	2
7	104	М. С. Ордубади, «Сержант Иванов адына көрпәләр еви».	2
8		Синифдән харич оху һаггында сөһбәт.	2

Йохлама язылар

1		Ифадә.	1
2		Садә инша.	1

IV рүб—14 саат

1	120	С. Рүстәм, «Октябр ишыглары».	1
2	122	М. Ибраһимов, «Азад».	2
3	143	М. Раһим, «Пол Робсона мәктуб».	2
4	145	М. Горки, «Шаһин нәғмәси».	2
5	162	Н. А. Островскинин һәяты.	1
6		Н. А. Островски, «Полад нечә бәркиди» (романдан бир парча).	2
7		Синифдән харич оху һаггында сөһбәт.	2
8		Тәкрар.	1

Йохлама язылар

1		Ифадә.	1
2		Садә инша.	1

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары

VII СИНИФ

АЗӘРБАЙЧАН ДИЛИ

Икинчи ярым ил—51 саат

III рүб—30 саат

1	109	Мүрәккәб чүмлә һаггында үмуми мә'лумат.	1
2	111	Табесиз мүрәккәб чүмләләр (чалышмалар).	1
3	111	Бағлайычылы табесиз мүрәккәб чүмләләр.	2
4	113	Бағлайычысыз табесиз мүрәккәб чүмләләр (заман, ардычыллыг, айдынлашдырма, зиддиййәт, сәбәб вә нәтичә әлагәси).	4
5	117	Табесиз мүрәккәб чүмләләрдә дурғу ишарәләри.	1
6	119	Табели мүрәккәб чүмләләр һаггында үмуми мә'лумат.	1
7		Баш вә будаг чүмләләр.	1
8	120	Тамамлыг будаг чүмләси.	2
9	122	Тә'йин будаг чүмләси.	2
10	128	Мүбтәда будаг чүмләси.	2
11	125	Хәбәр будаг чүмләси .	2
12	126	Зәрфлик будаг чүмләләри.	5
13		Тәкрар.	2

Йохлама язылар

1		Имла.	2
2		Язы ишләринин синифдә тәһлили.	1

IV рүб—21 саат

1	140	Бир нечә будаглы табели мүрәккәб чүмләләр.	2
2	142	Табесиз вә табели чүмләләрдән ибарәт мүрәккәб чүмләләр.	1
3		Мүрәккәб чүмләләрдә дурғу ишарәләринин ишләдилмәси (тәмринләр).	3
4	143	Васитәсиз вә васитәли нитг һаггында үмуми мә'лумат. Васитәсиз нитг.	1

сыра №№	дәрс китабынын сәһифәләри	мөвзу вә ярым мөвзулар	саат мигдары
5	143	Васитәсиз нитгдә дурғу ишарәләри	2
6	146	Васитәли нитг.	1
7	146	Васитәсиз нитгин васитәли илә әвәз эдилмәси.	3
8		Дурғу ишарәләринин ишләнилмәси гайдалары һаггында тәмринләр.	3
9		Тәкрар.	5

Йохлама язылар

1		Имла.	2
2		Язы ишләринин синифдә тәһлили.	1

ӘДӘБИ ГИРАӘТ

Икинчи ярым ил—34 саат

III рүб—20 саат

1	90	С. Вурғунун һаяты.	1
2	96	С. Вурғун, «Зәнчинин арзулары» поэмасы.	3
3	97	С. Рүстәм, «Биз коммунистләрик».	4
4	104	С. Рәһимов, «Медалйон».	3
5		Синифдән харич оху һаггында сөһбәт.	2
6		Тәкрар.	2

Йохлама язылар

1		Ифадә (ики язы)	4
2		Язы ишләринин синифдә тәһлили.	1

IV рүб—14 саат

1	116	Р. Рза, «Ленин» (поэмадан бир парча).	2
2	124	А. П. Чехов, «Чиновникин өлүмү».	2
3	128	М. Горки, «Фыртына гушу».	2
4		Синифдән харич оху һаггында сөһбәт.	2
5		Тәкрар.	2

Йохлама язылар

1		Ифадә.	2
2		Инша.	1
3		Язы ишләринин синифдә тәһлили.	1

сыра №№	мөвзу вә ярым мөвзулар	әдәбийят нәзәрийјәсиндән верилән билик	саат миг-дары
	VIII СИНИФ **Икинчи ярым ил—66 саат** **III рүб—38 саат**		
	М. Фүзули		
1	«Лейли вә Мәчнун» поэмасы һаггында үмуми мә'лумат.		1
2	«Лейли вә Мәчнун» поэмасындан: «Арайиши-сөһбәт әйлә саги» мисрасы илә башланан сагинамә (дөврү характеризә едән һиссәнин әзбәрләнмәси).		1
3	«Мәчнунун Лейлийә сәһрада раст кәлмәси» (баһарын тәсвири һиссәсинин әзбәрләнмәси).	Тәбиәт тәсвири —пейзаж һаггында анлайыш. Тәшбиһ вә истиарә һаггында мә'лумат. Мәснәви һаггында мә'луматын дәринләшдирилмәси.	2
4	«Анасынын Лейлийә нәсиһәти» («Дилдән-дилә дүшдү бу фәсанә» мисрасындан ахыра кими).		1
5	«Лейли вә Мәчнун» поэмасынын тәһлили.		2
6	Фүзули ярадычылығынын дил вә үслуб хүсусиййәтләри.		1
7	Азәрбайчан әдәбийятында Фүзулинин мөвгеи (екун мәшғәләси).		1
	XVII—XVIII әсрләрдә Азәрбайчан әдәбийятынын гыса характеристикасы		1
	М. П. Вагиф.		
1	М. П. Вагифин дөвру вә һәяты.		1
2	М. П. Вагифин ярадычылығы.		2

сыра №№	мөвзу вә ярым мөвзулар	әдәбийят нәзәрийјәсиндән верилән билик	саат миг-дары
3	«Көрмәдим» мүхәммәси.	Мүхәммәс һаггында мә'лумат.	2
4	«Эй Видади...» гәзәли		1
5	«Видади илә дейишмә».		2
6		Һеча вәзни. Бу вәзнин башлыча хүсусиййәтләри.	1
7	«Күр гырағы» гошмасы.		1
8	«Хумар-хумар...» гошмасы.		1
9		Гафиййә, рәдиф вә бөлкү һаггында мә'лумат.	1
	Рус әдәбийяты һаггында үмуми мә'лумат.		2
	А. С. Пушкин		
1	А. С. Пушкинин һәяты.		2
2	А. С. Пушкинин ярадычылығы (лирикасы вә поэмалары).		1
3	«Евкени Онекин» поэмасы (мәзмун).	Мәнзум роман һаггында мә'лумат.	4
1	**Инша** (үч язы)		6
2	Әдәбийят нәзәрийиәсиндән верилмиш билийин системә салынмасы		1
	IV рүб—28 саат		
1	«Евкени Онекин» поэмасы (тәһлил).		2
2	«Чаадаевә» ше'ри (әзбәр).		1
3	Пушкин вә Азәрбайчан әдәбийяты (екун мәшғәләси).		1
	Н. В. Гогол		
1	Н. В. Гоголун һәяты.		1
2	Н. В. Гоголун ярадычылығы		2
3	«Мүфәттиш» комедиясы	Юмор вә сатира һаггында мә'лумат.	3

сыра №№	мөвзу вә ярым мөвзулар	әдәбийят нәзәрийјәсиндән верилән билик	саат мигдары
4		Драм жанры вә онун хүсусиййәтләри һаггында мә'лумат.	1
	В. Шекспир		
1	В. Шекспирин һәяты вә ярадычылыгы.		2
2	«Һамлет» фачиәси.	Фачиә һаггында анлайыш.	6
1	**Инша** (ики язы)		4
2	Тәкрар.		4
3	Әдәбийят нәзәрийјәсиндән верилмиш билийин системә салынмасы.		1

IX СИНИФ

Икинчи ярым ил—66 саат

III рүб—38 саат

	Л. Н. Толстой		
1	«Һәрб вә сүлһ».		4
	Гәрби Авропа әдәбийятындан		
1	Һ. Һейненин һәяты вә ярадычылыгы.		1
2	«Алмания» (I фәсил).		1
3	«Силезия тохучулары».		1
	ХХ әср Азәрбайчан әдәбийяты һаггында үмуми мә'лумат.		2
	Ч. Мәммәдгулузадә		
1	Ч. Мәммәдгулузадәнин һәяты.		1
2	Ч. Мәммәдгулузадәнин ярадычылыгы.		2
3	«Өлүләр» комедиясы.	Комедия һаггында верилмиш билийин тәкрары.	5
4		Сатирик-классик әсәрләрдә гәһрәман анлайышы.	1

сыра №№	мөвзу вә ярым мөвзулар	әдәбийят нәзәрийјәсиндән верилән билик	саат мигдары
5	«Гурбанәли бәй» һекайәси.		3
6	«Сизи дейиб гәлмишәм...». («Молла Нәсрәддин» журналынын баш мәгаләси) вә «Гогол» фел'етону.		1
	Ә. Сабир		
1	Ә. Сабирин һәяты.		2
2	Ә. Сабирин ярадычылыгы.		2
3	«Бейнәлмиләл» ше'ри.		2
4		Ичтимаи сатира вә онун әсас хүсусиййәтләри.	1
5	«Әкинчи» сатирасы.	Сабир сатирасынын хүсусиййәтләри.	1
1	**Инша** (үч язы).		6
2	Тәкрар.		2

IV рүб—28 саат

	Ә. Сабир		
1	«Фәһлә» сатирасы.		2
2	«Сәбр әйлә» сатирасы.	Сабир сатирасынын хүсусиййәтләри (тәкрар).	3
3	«Нә язым» әсәри.		1
	Ә. Һагвердиев		
1	Ә. Һагвердиевин һәяты вә ярадычылыгы.		2
2	«Бәхтсиз чаван» п'еси.		3
3		Һекайә жанры һаггында мә'лумат.	1
4	«Шейх Шабан» әсәри.		2
	А. Сәһһәт		
1	А. Сәһһәтин һәяты вә ярадычылыгы.		2

сыра №№	мөвзу вә ярым мөвзулар	әдәбийят нәзәрий-йәсиндән верилән билик	саат миг-дары
2	«Шаир, шеир пәриси вә шәһәрли» поэмасы.	Романтизм һаггында анлайыш.	3
1	Инша (ики язы).		4
2	Тәкрар.		4
3	Әдәбийят нәзәрийјәсиндән верилмиш билийин системә салынмасы.		1

X СИНИФ

Икинчи ярым ил—66 саат

III рүб—38 саат

	Һ. Меһди.		
1	Һ. Меһдинин һәяты вә ярадычылығы һаггында мә'лумат.		2
2	«Абшерон» романы.	Нәср жанрынын хүсусийјәтләри.	3
	М. Ибраһимов		
1	М. Ибраһимовун һәяты вә ярадычылығы һаггында мә'лумат.		2
2	«Кәләчәк күн» романы.	Тәһкийә, тәсвир вә диалог һаггында анлайыш.	3
	С. Рәһимов		
1	С. Рәһимовун һәят вә ярадычылығы һаггында мә'лумат.		2
2	«Шамо» романы.	Тәһкийә, тәсвир вә диалог һаггында анлайыш (тәкрар).	3
	Азәрбайчан совет әдәбийятынын инкишаф йолу. (Азәрбайчан совет әдәбийятынын сонракы инкишафында яранан көркәмли әсәрләр: «Ленинград көйләриндә» вә «Ленин» поэмалары, «Бир кәнчин манифести», «Мүһарибә», «Шәргин сәһәри», «Баһар сулары», «Күлшән»).		6

сыра №№	мөвзу вә ярым мөвзулар	әдәбийят нәзәрий-йәсиндән верилән билик	саат миг-дары
	Рус совет әдәбийяты		
	Рус совет әдәбийяты һаггында мә'лумат.		2
	М. Горки.		
1	М. Горкинин һәяты.		1
2	М. Горкинин ярадычылығы.		2
1	Инша (үч язы).		6
2	Шакирдләрин синифдән харич мүталиәсинин йохланмасы вә системә салынмасы.		2
3	Әдәбийят нәзәрийјәсиндән верилмиш билийин системә салынмасы.		2
4	Тәкрар.		2
	IV рүб—28 саат		
	М. Горки.		
1	«Ана» романы.		4
2	«Сары иблис шәһәри».		1
	В. Маяковски		
1	В. Маяковскинин һәяты вә ярадычылығы.		2
2	«Совет паспорту» ше'ри.		1
3	«Владимир Илич Ленин» поэмасы.		3
	А. Фадеев.		
1	А. Фадеевин һәяты вә ярадычылығы.		2
2	«Кәнч гвардия» романы.		3
	ССРИ халглары әдәбийяты		
	Бөйүк Октябр сосялист ингилабындан сонра ССРИ халгларынын әдәбийяты һаггында мә'лумат.		3
1	Инша (ики язы).		4
2	Шакирдләрин синифдән харич мүталиәсинин йохланмасы вә системә салынмасы.		2
3	Иллик тәкрар.		3

РУС МӘКТӘБЛӘРИНИН IV—X СИНИФЛӘРИ ҮЧҮН АЗӘРБАЙЧАН ДИЛИ ВӘ ӘДӘБИ ОХУ МАТЕРИАЛЛАРЫ

сыра №№	§§-лар вә китабын сәһ.	мөвзу	саат мигдары
		IV СИНИФ	
		Икинчи ярым ил—34 саат	
		III рүб—20 саат	
1	§ 20, сәһ. 32—33	Бизим Вәтәнимиз.	1
2	§ 21, сәһ. 34	Аслан гатары хилас етди. (4 чүр язылан шәкилчиләр).	2
3	§ 23, сәһ. 36	Владимир Илич Ленин.	2
4	§ 30, сәһ. 43	Сосялист Бакысы.	2
5	§ 36, сәһ. 55	Совет Ордусу (56-чы сәһифәдәки грамматик чалышмалар).	2
6	§ 25, сәһ. 39	Иосиф Виссарионович Сталин.	2
7	§ 38, сәһ. 58	Ики йолдаш.	1
8	§ 42, сәһ. 64	Аслан вә ики өкүз	1
9	§ 48, сәһ. 75—76	Нефт. (Айдынлашдырычы сөзләр).	3
		Язы ишләри.	
1		Сәсли имла.	2
2		Суаллара чаваб язы.	1
		Тәкрар.	1
		IV рүб—14 саат	
1	§ 44, сәһ. 67—68	Яз. (Чүмләнин баш үзвләри).	3
2	§ 45, сәһ. 71—72	Гарангуш.	1
3	§ 50, сәһ. 80	Минкәчевир.	2
4	§ 51, сәһ. 82	Дашкәсән.	1
5	§ 46, сәһ. 72	Азәрбайчанда Совет һакимиййәтинин гурулмасы.	3
6	§ 53, сәһ. 85	Май нәғмәси.	1
		Язы ишләри.	
1		Сәсли имла.	1
2		Суаллара чаваб язы.	1
		Тәкрар.	1

сыра №№	§§-лар вә китабын сәһ.	мөвзу	саат мигдары
		V СИНИФ	
		Икинчи ярым ил—34 саат	
		III рүб—20 саат	
		Әдәби гираәт материаллары (10 саат)	
1	§ 22, сәһ. 31	Владимир Илич Ленин.	2
2	§ 23, сәһ. 33	Мүәллим (үч дәфә Совет Иттифагы Гәһрәманы И. Кожедубун хатирәләриндән).	1
3	§ 24, сәһ. 34	Гышын нәғмәси (әзбәр).	1
4	§ 25, сәһ. 35	Гүдрәтли Совет Ордумуз.	1
5	§ 26, сәһ. 36	Иосиф Виссарионович Сталин.	2
6	§ 27, сәһ. 38	Бөйүк алим Мичурин.	1
7	§ 29, сәһ. 40	Майисәнин анасы.	2
		Грамматика материаллары (6 саат)	
1	§ 9, сәһ. 20	Сөзләрин тәркиби. Көк вә шәкилчиләр.	3
2	§ 10, сәһ. 22	Аһәнк гануну.	1
3	сәһ. 22	Ики чүр язылан шәкилчиләр.	2
		Язы ишләри.	
1		Сәсли имла.	2
2		Суаллара чаваб.	1
		Тәкрар.	1
		IV рүб—14 саат	
		Әдәби гираәт материаллары (7 саат)	
1	§ 31, сәһ. 43	Кичик гәһрәман.	2
2	§ 32, сәһ. 45	Баһар кәлир (әзбәр).	1
3	§ 35, сәһ. 48	Бағча (әзбәр).	1
4	§ 41, сәһ. 53	Майын бириндә.	2
		Грамматика материаллары (4 саат)	
1	сәһ. 23—24	Дөрд чүр язылан шәкилчиләр.	2
2	§ 11, сәһ. 26	Сөзләрин гурулушча нөвләри.	2

сыра №№	§§-лар вә китабын сәһ.	мөвзу	саат мигдары

Язы ишләри

1		Сәсли имла	1
2		Суаллара чаваб	1
		Тәкрар.	1

VI СИНИФ

Икинчи ярым ил—34 саат

III рүб—20 саат

Әдәби гираәт материаллары (10 саат)

1	§ 7, сәһ. 9—10	Бу нечә олмушдур.	2
2	§ 22, сәһ. 26	Сабаһын усталары (әзбәр).	1
3	§ 18, сәһ. 20—21	В. И. Ленин кимназияда.	2
4	§ 26, сәһ. 29—30	Овчунун нағылы.	2
5	§ 41, сәһ. 42	Совет Ордусу (әзбәр).	1
6	§ 42, сәһ. 43—44	Бизим командир.	2

Грамматика материаллары (6 саат)

1		Исим мөвзуунда чалышмалар	1
2	§ 20, сәһ. 47	Сифәт һаггында үмуми мә'лумат.	1
3	§ 21, сәһ. 49	Сифәтләрин гурулушча нөвләри.	2
4	§ 22, сәһ. 57	Сифәтин мүгайисә дәрәчәләри.	2

Язы ишләри

1		Сәсли имла.	2
2		Суаллара чаваб.	1
		Тәкрар.	1

IV рүб—14 саат

Әдәби гираәт материаллары (6 саат).

1	§ 45, сәһ. 46	Ярыш (бир һиссәнин әзбәрләнмәси).	2
2	§ 49, сәһ. 51	Пайтахтымыз.	1
3	§ 48, сәһ. 50	Азәрбайчан (бир һиссәнин әзбәрләнмәси).	1
4	§ 52, сәһ. 55	Әзиз байрам.	1
5	§ 54, сәһ. 56	Баһар нәғмәси.	1

сыра №№	§§-лар вә китабын сәһ.	мөвзу	саат мигдары

Грамматика материаллары (5 саат)

1	§ 24, сәһ. 60	Сай һаггында үмуми мә'лумат.	1
2	§ 25, сәһ. 61	Сайларын мә'нача нөвләри.	2
3	§ 27, сәһ. 67	Әвәзлик һаггында үмуми мә'лумат.	1
4	§ 28, сәһ. 67	Әвәзликләрин нөвләри.	1

Язы ишләри

1		Сәсли имла.	1
2		Суаллара чаваб.	1
		Тәкрар.	1

VII СИНИФ

Икинчи ярым ил—34 саат

III рүб—20 саат

Әдәби гираәт материаллары (10 саат)

1	§ 20, сәһ. 31	Тәһкимли скрипкачы.	1
2	§ 25, сәһ. 39	Партизан гыз.	3
3	§ 29, сәһ. 48—49	Беш дәгигә.	2
4	§ 30, сәһ. 50	Ленинин сүлһ байрағы (әзбәр).	2
5	§ 31, сәһ. 51	Сталин (әзбәр).	2

Грамматика материаллары (6 саат)

1	§ 37, сәһ. 89	Фе'лин тәсрифи.	2
2	§ 38, сәһ. 90	Фе'лин заманлары.	3
3	сәһ. 103	Фе'лин формалары. Әмр формасы.	1

Язы ишләри

1		Сәсли имла.	1
2		Ифадә.	2
		Тәкрар.	1

IV рүб—14 саат

Әдәби гираәт материаллары (6 саат)

1	§ 34, сәһ. 38—39	Күнәш.	2
2	§ 41, сәһ. 72	Кремл улдузлары (әзбәр).	1
3	§ 45, сәһ. 79—80	Шаһин.	2
4	§ 49, сәһ. 89	Көзәл май (әзбәр).	1

сыра №№	§§-лар вә китабын сәh.	мөвзу	саат мигдары

Грамматика материаллары (5 саат)

1	§ 40, сәh. 105	Фе'лин хәбәр формасы.	3
2	§ 41, сәh. 120	Фе'ли бағламалар.	2

Язы ишләри

1		Сәсли имла.	1
2		Ифадә.	1
		Тәкрар.	1

VIII СИНИФ

Икинчи ярым ил—34 саат

III рүб—20 саат

Әдәби гираәт материаллары (10 саат)

1	сәh. 29	М. Ф. Ахундовун hәяты.	2
2	сәh. 48—50	h. Меhди, «hоп-hоп».	3
3	сәh. 54	Рәсул Рза, «Ленин».	2
4	сәh. 62—68	Буз hейкәл.	2
5	сәh. 64	Чобан нәғмәси (әзбәр).	1

Грамматика материаллары (6 саат)

Дәрслик: Ә. Маhмудов, «Азәрбайчан дилинин грамматикасы», (II hиссә) VIII—X синифләр үчүн, Бакы, 1954-чү ил.

1	§ 1, сәh. 3	Чүмлә hаггында үмуми мә'лумат. Чүмлә үзвләри.	2
2	§ 2, сәh. 5—7	Нәгли, суал, нида вә әмр чүмләләри.	2
3	§ 4, сәh. 14	Тә'йинли сөз бирләшмәләри.	2

Язы ишләри

		Сәсли имла.	1
		Ифадә	2
		Тәкрар	1

IV рүб—14 саат

Әдәби гираәт материаллары (6 саат)

1	сәh. 60	Ананын чырағы	2
2	сәh. 78	Галибиййәт баhары	1

сыра №№	§§-лар вә китабын сәh.	мөвзу	саат мигдары
3	сәh. 65—66	Әждәрин hәбсдән гачмасы	2
4	сәh. 74	Колхозчу гызлар маhнысы (әзбәр)	1

Грамматика материаллары (5 саат)

1	§ 5, сәh. 21	Баш үзвләр. Мүбтәда	1
2	§ 6, сәh. 23	Хәбәр	1
3	§ 8, сәh. 32	Чүмләнин икинчи дәрәчәли үзвләри (тамамлыг, тә'йин, зәрфлик)	3

Язы ишләри

1		Сәсли имла.	1
2		Ифадә.	1
		Тәкрар	1

IX СИНИФ

Икинчи ярым ил—34 саат

III рүб—20 саат

Әдәби гираәт материаллары (10 саат)

1	сәh. 24—26	Гардаш ганы.	2
2	сәh. 26—29	Ики hәят.	3
3	сәh. 31	Өлкәмә (әзбәр).	1
4	сәh. 39—40	Нина.	3
5	сәh. 35	Азәрбайчан (әзбәр).	1

Грамматика материаллары (6 саат)

1	§ 17, сәh. 52	Чүмләнин hәмчинс үзвләри арасында бағлайычылар.	1
2	сәh. 54	Грамматик чәhәтдән чүмлә илә бағлы олмаян сөзләр. Хитаб.	1
3	§ 19, сәh. 55	Ара сөзләр.	2
4	§ 20, сәh. 50	Ара чүмләләр.	2

Язы ишләри

1		Сәсли имла.	1
		Ифадә.	2
		Тәкрар.	1

сыра №№	§§-лар вә китабын сәһ.	мөвзу	саат мигдары
		IV рүб—14 саат	
		Әдәби гираәт материаллары (7 саат)	
1	сәһ. 47	Илк баһар кәлир (бир һиссә әзбәр).	1
2	сәһ. 48—50	Совет вәтәндашы.	3
3	сәһ. 54	Яшасын сүлһ чәбһәси (әзбәр).	1
4	сәһ. 69—72	Павканын мәктәбдән говулмасы.	2
		Грамматика материаллары (4 саат)	
1	§ 21, сәһ. 58	Чүмләнин әввәлиндә «бәли», «йох» сөзләри.	1
2	§ 22, сәһ. 59	Чүмләдә нидалар.	1
3	§ 23, сәһ. 60	Садә чүмләдә сөзләрин сырасы.	2
		Язы ишләри	
1		Сәсли имла.	1
2		Ифадә.	1
		Тәкрар.	1
		X СИНИФ	
		Икинчи ярым ил—33 саат	
		III рүб—20 саат	
		Әдәби гираәт материаллары (10 саат)	
1	сәһ. 44—46	М. Раһим, «Ленинград кәйләриндә» (бир һиссә әзбәр).	2
2	сәһ. 50—55	Кишмиш.	2
3	сәһ. 73—75	Ленин.	2
4	сәһ. 93	Сүлһүн даяғы (әзбәр).	1
5	сәһ. 94	Москва (әзбәр).	1
6	сәһ. 113—117	Минкәчевир.	2
		Грамматика материаллары (6 саат)	
1	§ 31, сәһ. 67	Тә'йин будаг чүмләси.	1
2	§ 32, сәһ. 68	Мүбтәда вә хәбәр будаг чүмләләри. Мүбтәда будаг чүмләси.	1
3	сәһ. 68	Хәбәр будаг чүмләси.	1
4	§ 33, сәһ. 68—74	Зәрфлик будаг чүмләләри.	3

сыра №№	§§-лар вә китабын сәһ.	мөвзу	саат мигдары
		Язы ишләри	
1		Сәсли имла.	2
2		Ифадә.	1
		Тәкрар.	1
		IV рүб—13 саат	
		Әдәби гираәт материаллары (6 саат)	
1	сәһ. 118	Зоянын һейкәли гаршысында.	1
2	сәһ. 120—126	Ана.	3
3	сәһ. 128—132	Кәнч гвардия (романын 50-чи фәслиндән бир парча).	2
		Грамматика материаллары (4 саат).	
1	§ 42, сәһ. 75—76	Васитәли вә васитәсиз нитг һаггында мә'лумат. Васитәсиз нитг.	2
2	§ 43, сәһ. 77	Васитәли нитг.	1
3	сәһ. 78—85	Дурғу ишарәләринин ишләнилмәси үзрә тәмринләр.	1
		Язы ишләри	
1		Сәсли имла.	1
2		Ифадә.	1
		Тәкрар.	1

Ю. ЗЕЙНАЛОВ

I—IV СИНИФЛӘР ҮЧҮН ИМЛА МӘТНЛӘРИ

III СИНИФ[1]

Тә'сирлик һал

1. Зәмидә буғда сүнбүлләри саралыр. 2. Комбайн буғданы бичир, дөйүр, совурур. 3. Трактор тарланы шумлайыр. 4. Алманы, һейваны дәриб, сәбәтләрә йығырлар. 5. Ушаглар бағчаны беллэйирләр. 6. Биз партаны тәмиз сахлайырыг. 7. Анасы Сонаны кәзмәйә апарды. 8. Айыны сиркдә ойнадырлар. 9. Надир Москваны көрмүшдүр. 10. Бабам Симаны киноя апарды. 11. Арпаны бичирләр. 12. Юваны учурмаг олмаз.

1. Сүпүркәчиләр күчәни сүпүрүрләр. 2. Ушаглар тәпәни ашдылар. 3. Тәйярәни тәйярәчи сүрүр. 4. Телли дүймәни палтара тикди. 5. Назлы ийнәни саплады. 6. Атасы Әлини кәмийә миндирди. 7. Мешәни горумаг лазымдыр. 8. Комбайн зәмини бичиб гуртарды. 9. Адил нәнәсини театра апарды. 10. Гулу тәләни гурду. 11. Рейһан пәнчәрәни ачды. 12. Теллини күчәдә көрдүм.

1. Гулу гузуну отарды. 2. Мән гутуну ачдым. 3. Тутуну анасы бағчая апарды. 4. Мән Гулуну мәктәбдә көрдүм. 5. Чобан сүрүнү отлаға апарыр. 8. Сона үтүнү гыздырды. 7. Ит түлкүнү говду. 8. Йәмән кузкүнү силди. 9. Күллүнү мәктәбдә көрдүм. 10. Анам күрүнү биширди. 11. Көрпүнү тәзә тикмишләр. 12. Сую габа төкдүм.

Ерлик вә чыхышлыг һал

1. Ушаглар һейванханада фил вә меймун көрдүләр. 2. Надир Москвада яшайыр. 3. Бағчада чохлу чичәк ачмышдыр. 4. Мешәдә шам, күкнар, палыд ағачы вар. 5. Зәмидә комбайн ишләйир. 6. Балыг суда үзүр. 7. Колхозчулар тарлада чалышырлар. 8. Тарлада чохлу памбыг ачылмышдыр. 9. Ювада гуш отурмушдур. 10. Күчәдә йолдашыма раст кәлдим. 11. Күчәдә чохлу адам вар.

---

1) Әввәли кечән нөмрәдә.

1. Китабханада чохлу китаб вар. 2. Мән китабханадан китаб алдым. 3. Гузу дәрәдә отлайыр. 4. Ушаглар партада отурдулар. 5. Пәнчәрәдә күл дибчәкләри вар. 6. Гуюда су чохдур. 7. Мән гуюдан су чәкдим. 8. Гутуда алты гәләм вар. 9. Чимназ гутудан үч гәләм көтүрдү. 10. Тәйярә һавада учур. 11. Сәрнишинләр тәйярәдән дүшдүләр.

1. Сүрү тәпәдән ашды. 2. Чобан сүрүдән бир гоюн тутду. 3. Күллүдә гырмызы карандаш вар. 4. Мән Күллүдән гырмызы карандашы алдым. 5. Чимназ бағчадан эвә гайытды. 6. Анам албалыдан мүрәббә биширди. 7. Бачыма Москвадан мәктуб кәлди. 8. Гатар Бакыдан Тбилисийә йола дүшдү. 9. Гатар Евлахда көрпүдән кечди. 10. Рауф күзкүдә өз әксини көрдү.

1. Ушаглар бағчада ойнайырлар. 2. Бағчадан гушларын сәси эшидилир. 3. Күчәдә чохлу машын вар. 4. Пионерләр күчәдән кечир. 5. Адамлар кәмидә отурмушлар. 6. Кәми көрпүдән араланды. 7. Суда балыг үзүр. 8. Аяз судан балыг тутду. 9. Пәнчәрәдән отаға тәмиз һава кәлир. 10. Ахшам колхозчулар зәмидән гайыдыр. 11. Алмадан хош ий кәлир.

Саитлә битән исимләрин бүтүн һаллары

1. Узагдан тарла көрүнүр. 2. Тарланын әтрафы чәмәнликдир. 3. Тракторлар тарлая ер шумламаға кедир. 4. Тракторчу тарланы шумлады. 5. Тарлада чохлу адам ишләйир. 6. Биз ахшам тарладан гайытдыг. 7. Мүәллим ушаглары һейванханая экскурсияя апарды. 8. Айынын балалары вар. 9. Надир айыя көк атды. 10. Бахычы айыны гәфәсдән чыхартды. 11. Ит түлкүнүн далынча гачды. 12. Овчу түлкүнү вурду.

1. Һәйәтдә мейданча вар. 2. Мейданчанын әтрафы ағачлыгдыр. 3. Ушаглар мейданчая топлашдылар. 4. Биз мейданчаны тәмизләдик. 5. Пионерләр мейданчада ойнадылар. 6. Параход көрпүнүн янындадыр. 7. Көрпүнү тахтадан гайырмышлар. 8. Адамлар көрпүйә чыхдылар. 9. Параход көрпүдән узаглашды. 10. Көрпүдә чохлу адам вар. 11. Чейран ведрә илә су дашыйыр. 12. Күллү гузуну суварыр.

1. Тутунун чантасы, дәфтәри, гәләми вар. 2. Анасы Тутуя шәкилли китаб верди. 3. Атасы Тутуну киноя апарды. 4. Мешәнин әтрафында уча дағлар вар. 5. Ушаглар мешәйә көбәләк йығмаға кетдиләр. 6. Нөвбәтчи тахтаны силди. 7. Биз тахтада тәбаширлә язырыг. 8. Мән йолдашымла китабханая кетдим. 9. Китабханадан китаб алыб охудуг. 10. Мән китабханая үзв олмушам.

Көрмә имла

1. Пионерләр яйда һарая кетдиләр? (Дүшәркә)
2. Гатар нәйин үстүндән кечди? (Көрпү).
3. Тракторчу һараны шумлады? (Тарла).
4. Гулу нәйә ем верди? (Гузу).
5. Нәйин әтрафында дағлар вар? (Мешә).
6. Москвадан кимә мәктуб кәлди? (Әли, Күллү).
7. Солмаз нәйи гыздырды? (Үтү).
8. Туту нәйи ачды? (Пәнчәрә, гапы).
9. Күл дибчәкләри һарада дүзүлмүшдүр? (Пәнчәрә).
10. Мәктәблиләр нәдә отурурлар? (Парта).
11. Овчу нәйә түфәнк атды? (Айы, түлкү).
12. Нәнә кими кәзмәйә апарды? (Туту, Күллү).
13. Колхозчулар ахшам һарадан гайыдыр? (Тарла).
14. Кимин гырмызы карандашы вар? (Сона, Әли).
15. Параход һарая ян алды? (Көрпү).
16. Дилбәр нәйи сулады? (Гузу, кечи).
17. Вәһши һейванлар һарада яшайыр? (Мешә).
18. Сән һарадан китаб алдын? (Китабхана).

Ярадычы имла

Верилмиш сөзләрдән ашағыдакы мөвзулар үзрә кичик һекайә дүзәлтмәк:

1. **Синифдә:** шәкил, ушаг, парта, пәнчәрә, күл, тәмиз, ишыг.

2. **Яйда:** зәми, тахыл, комбайн, колхоз, ахшам, клуб, кино.

3. **Мәктәбдә:** директор, отаг, коридор, ушаг, мүәллим, дәстә рәһбәри, китабхана.

4. **Мәним отағым:** стол, стул, диван, күзкү, чарпайы, халча, ятачаг, дәсмал.

5. **Шәһәр:** күчә, сәки, эв, фанар, автомобил, трамвай, троллейбус, автобус.

6. **Вагзалда:** вагзал, касса, билет, вагон, сигнал, нөвбәтчи, сәрнишин, гатар.

7. **Овчу:** овчу, сәһәр, түфәнк, ит, мешә, түлкү, айы, ахшам, гаранлыг, эв.

Йохлама имла

Чанлы кушә

Мәктәбин чанлы кушәсиндә чохлу һейван сахланыр. Бүлбүл вә сарыкөйнәк гәфәсдә учушур. Гырмызы балыглар суда

үзүр. Ағ сичанлар гутунун ичиндә галыр. Кирпинин башы, аяглары көрүнмүр, юмаға охшайыр.

Шакирдләр һейванлара ем верир, ерләрини тәмизләйир, сую дәйиширләр. Онлар һейванларын һәятыны, хасиййәтини өйрәнирләр.

Гышда һейванларын яшамасы

Ярасалар ағач коғушуна кириб, яза кими юхлайыр. Тиканлы кирпи дәрәнин ичиндә гуру ярпаглар илә үстүнү өртүр. Айы дәрәдә өзү үчүн мағара дүзәлтмишдир. О, мағарада узаныб мүркүләйир. Түлкү ярпаглардан өзүнә ятачаг дүзәлтмиш вә бу ятачагда динчәлир. Тәкчә боз гурд мешәнин әтрафында доланыр. Кечә о, йола чыхыр, кәндин әтрафында кәзир.

Мешәдә

Ушаглар мешәйә көбәләк йығмаға кетдиләр. Онларын һай-күйү, гәһ-гәһәси мешәнин сакитлийини позду. Мешәдә яшаянлар һүркдү. Кирпи гуру ярпагларын үстүндә хышылты илә гачырды. Сичовул ювая кирди. Гушлар мешәнин лап дәринлийинә учдулар. Ушаглар мешәдә хейли кәздиләр. Онлар көбәләк топлайыб, ахшамүстү мешәдән гайытдылар.

Йолка байрамы

Союг декабрын ахыры иди. Гар ағач будагларыны вә колларын башыны бәзәмишди. Мәктәбдә байрам иди. Ушаглар мәктәбә сары гачырлар. Онлар йолкая тәләсирләр. Пәнчәрәнин габағында бөйүк йолка ағачы гоюлмушду. Йолканын башында улдуз парылдайыр. Йолканын будаглары мунчугла, конфетлә, оюнчаг шейләри илә бәзәнмишдир. Ушаглар йолканын әтрафында ойнадылар. Соная, Әлийә китаб бағышладылар. Башга ушаглара оюнчаг вердиләр.

Сәһәр

Сәһәр ачылды. Көйүн үзүндә улдузлар бир-бир сөнүрдү. Күнәшин шүасы ағачларын башында ойнайырды. Сәһәрин сәрин ели әсирди. Күнәш мешәнин үстүнә дүшдү. Чичәкләрин үстүндә шеһ дамчылары варды. Тарлада, бостанда иш башлады. Һаваны думан бүрүдү. Яшыл тарла адамларла долду. Ағыр тракторларын курултусу тарланы бүрүдү.

Һийләкәр түлкү

Мешәнин гырағында түлкү ерә сәрилмишди. Түлкүнүн әтрафында гарғалар учушурду. Түлкүнүн аяглары ағач кими гурумуш, көзләри юмулмушду. Гарғалар эһтиятла түлкүйә яхынлашды. Гарғалардан бири түлкүнүн гуйруғуну димдикләди. Түлкү узаныб, өзүнү өлүлүйә гоймушду. Гарғалар түлкүнүн янында фырланды. Гочаг гарға түлкүнүн көзүнү дидмәк истәди. Бирдән түлкү сычрайыб, гарғаны гапды вә мешәйә гачды.

Бә'зи чәтин сөзләрин язылмасы

1. Бизим күчәдә аптек вар. Мән аптекдән дәрман алдым.
2. Артелдә ишчи чохдур. Имран артелдә ишләйир.
3. Гарынча гыш үчүн ювасына азугә дашыйыр.
4. Шәһәрдә чохлу автобус, автомобил ишләйир.
5. Мәктәбдә бизә театр билети вердиләр.
6. Биткинин файдасы чохдур. Биз биткийә гуллуг эдирик.
7. Атасы Солмаза бәхшиш верди.
8. Совет ушаглары бәхтәвәрдирләр.
9. Вагзала кетмишдим. Вагонлар дурмушду.
10. Яшасын гүдрәтли Совет өлкәси.
11. Гүдрәтли Совет Ордусу һәмишә галиб чыхмышдыр.
12. Дәрси диггәтлә динләмәк лазымдыр.
13. Доггузу доггуза вуранда сәксән бир эдәр.
14. Алтымыш санийә—бир дәгигә, алтымыш дәгигә—бир саатдыр.
15. Дивардан дәсмал асылмышдыр. Әлини дәсмалла сил.
16. Дост-доста лазым олар.
17. Емәкдән габаг вә сонра әли тәмиз юмаг лазымдыр.
18. Зәһмәткеш адам һәмишә шән яшар.
19. Зиян верән һәшәраты гырмаг лазымдыр.
20. Алағ отлары биткийә зәрәр верир.
21. Идарә адларыны өйрәнмәк лазымдыр.
22. Пионер һәр ишдә ирадәли олмалыдыр.
23. Биз бу күн ифадә яздыг. Надир ифадәли охуюр.
24. Бизим кәнддә комбайн вар. Комбайн тахыл бичир.
25. Дәниздә йолу компасла тә'йин эдирләр.
26. Пароход лимандадыр. Кәми лимана кирди.
27. Мән магазиндән китаб алдым. Магазин бөйүкдүр.
28. Бизим отағын эни үч метр, узуну дөрд метрдир.
29. Метро ер алты дәмир йолудур.
30. Бачым мәктәби гызыл медалла гуртарды.

31. Әзизин дөшүндә комсомол нишаны вар.
32. Пионер һәр ишдә нүмунә олмалыдыр.
33. Арифә яхшы ишләдийинә көрә орден вердиләр.
34. Бизим кәнддә аграном вар. Аграном ер мүтәхәссисидир.
35. Эвдә радио вар. Мән радиоя гулаг асырам.
36. Назим чох рәван охуюр.
37. Дүлкәр тахтаны рәндә илә һамарлайыр.
38. Гатар стансиядан чыхды.
39. Колхозун бөйүк тәсәррүфаты вар.
40. Кәлән дәрс һесаб дәрсимиз олачаг.
41. Байрамда ушаглара һәдиййә вердиләр.
42. Пионерләр дүнән экскурсияя кетдиләр.

ФЕИЛ

Кечмиш заман

Хәбәрдарлыглы имла

1. Атасы Адилә китаб бағышлады. 2. Адил китабын шәкилләринә бахды. 3. О, китабы охуду. 4. Гәмәр ишдән кәлди. 5. Надир мәктәбдән гайытды. 6. Сима чай ичди, чөрәк еди, сонра дәрсини язды. 7. Назим чайдан балыг тутду. 8. Сона пишийә сүд верди. 9. Пишик сүдү ичди. 10. Әһмәд һәйәтдә ойнады. 11. Назлы бағчая кәзмәйә кетди. 12. Сәлим чантасыны көтүрдү вә мәктәбә кетди.

1. Пионерләр дүнән дүшәркәйә кетдиләр. 2. Ушаглар һәйәтдә ойнадылар. 3. Әзиз илә Чамал дәрсләрини һазырладылар. 4. Надир вә Сона китаб охудулар. 5. Солмаз инәйә ем төкдү. 6. Мүәллимләр ушаглары киноя апардылар. 7. Пароход көрпүйә ян алды. 8. Сәрнишинләр көрпүйә чыхдылар. 9. Әскәрләр машындан дүшдүләр. 10. Колхозчулар тарладан гайытдылар. 11. Фәһләләр мә'дәнә кетдиләр.

1. Мән китабханадан китаб алдым. 2. Дүнән йолдашымкилә кетдим. 3. Мән бир мараглы китаб охудум. 4. Кичик гардашымы ушаг бағчасына апардым. 5. Һәсәни күчәдә көрдүм. 6. Мән Надирә гәләм вердим. 7. Мәктәбдән кәләндән сонра дәрсләрими һазырладым. 8. Наһардан сонра ойнамаға кетдим. 9. Атамдан мәктуб алдым. 10. Мән эви сүпүрдүм, зибили атдым, столу силдим. 11. Дүнән гәзет охудум.

1. Биз дүнән экскурсияя кетдик. 2. Биз нәғмә охудуг. 3. Гар яғанда һәйәтә йүйүрдүк. 4. Гартопу ойнадыг. 5. Тәпәдән хизәклә сүрүшдүк. 6. Әли илә мән гуш ювасы гайырдыг. 7. Биз гушлара дән сәпдик. 8. Дәрсимизи охудуг, яздыг, шә-

кил чәкдик. 9. Биз чая кетдик, балыг тутдуг. 10. Биз яйлагда истираһәт этдик.

1. Сән китабханадан китаб алдын? 2. Сән бугүн мәктәбдә нә яздын? 3. Ахшам саат нечәдә ятдын? 4. Сән ким илә ойнадын? 5. Сән һансы китабы охудун? 6. Сән мүәллимә нечә җаваб вердин? 7. Сонаны һарада көрдүн? 8. Мәктәбдән нә вахт гайытдын? 9. Эви сүпүрдүн, зибили һара атдын? 10. Сән ким илә экскурсияя кетдин? 11. Бағда нә көрдүн? 12. Дәрсдән сонра киноя кетдин?

1. Мән дүнән сизи көрдүм. 2. Сиз һәйәтдә ойнадыныз, гартопу атдыныз, тәпәдән сүрүшдүнүз. 3. Сиз бугүн нечә дәрс охудунуз? 4. Дүнән Әһмәдлә һара кетдиниз? 5. Кинода нә көрдүнүз? 6. Сиз тарладан нә вахт гайытдыныз? 7. Сиз эвдә нә иш көрдүнүз? 8. Дәрсинизи нә вахт охудунуз? 9. Китабы һарадан алдыныз? 10. Экскурсиядан нә кәтирдиниз? 11. Сиз Совет Иттифагы Гәһрәманы илә нечә көрүшдүнүз?

Көрмә имла

1. Сәһәр тездән атан һарая (кет).
2. Сән мәктәбдән саат нечәдә (гайыт).
3. Сән яйда һарада (ол).
4. Дишини нә илә (тәмизлә).
5. Сән һарадан балыг (тут).
6. Сән нә илә шәкил (чәк).
7. Сән дүнән Солмазы һарада (көр).
8. Бу чичәкләри һарадан (дәр).
9. Сән китабханадан һансы китабы (ал).
10. Сиз гышда нә илә (ойна).
11. Сиз кинодан нә вахт (гайыт).
12. Сиз көбәләйи һарадан (йығ).
13. Сиз эвдә нә иш (көр).
14. Сиз дәрсдән сонра һарая (гач).
15. Колхозчулар нә вахт тарладан (гайыт).
16. Сиз гуш ювасыны һарадан (ас).
17. Сиз дүнән һарая (кет).

Ярадычы имла

Верилмиш сөзләрдән ашағыдакы мөвзулар үзрә кичик һекайә дүзәлтмәк:

1. **Дүшәркәдә:** дурдум, йығышдырдым, юондум, едик, кетдик, чимдик, гайытдыг.

2. **Экскурсияда:** мүәллим, апарды, кәтдик, бахдыг, йығдыг, кәтирдик.

Индики заман

Хәбәрдарлыглы имла

1. Ат гачыр. 2. Тәйярә һавада учур. 3. Анам фабрикә кедир. 4. Ушаглар мәктәбә чатырлар. 5. Мән китабханадан китаб алырам. 6. Ушаглар экскурсияя кедирләр. 7. Солмаз анасына көмәк эдир. 8. Назлы эви сүпүрүр, зибили атыр, пәнҹәрәни силир. 9. Фазил гузуя ем верир. 10. Мән пишийә сүд верирәм. 11. Чимназ бағда кәзир. 12. Элдар машын сүрүр.

Мәним ишим

Мән гуш дәнлийи гайырырам. Гушлара дән сәпирәм, дәрс шейләрими тәмиз сахлайырам. Ятагдан дуранда ююнурам. Бәдәними яш дәсмалла силирәм. Сонра емәк ейирәм. Палтарымы тәмизләйирәм. Башымы дарайырам. Синифдә сакит отурурам. Дәрсләрими вахтында һазырлайырам. Эв ишләри көрүрәм. Мән ахшам тез ятырам, сәһәр дә тез дурурам.

Йолдашлыг

Биз шәһәрдә яшайырыг. Сәһәрләр мәктәбә кедирик. Тәнәффүсдә һәйәтдә ойнайырыг. Нәғмә охуюруг. Биз мәктәбин бостанында ишләйирик. Ләкләр дүзәлдирик. Китабханадан китаб алырыг. Эвдә иш көрүрүк, китаб охуюруг. Ушагларла һәйәтдә ойнайырыг. Мүәллимлә экскурсияя кедирик. Чайдан балыг тутуруг.

Гышда

Сәрт гыш кетди. Гаранлыг кечәләр, ачыглы шахталар, союг һавалар кечди. Көзәл яй кәлир. Һамы севинир, һамы шадланыр. Арылар учушур, чичәкләрә гонур, ширә сорурлар. Будур, гарышгалар сүрүнүр, ювая дән дашыйырлар. Гушлар юва тикир, бала чыхармаға һазырлашырлар.

Колхозчулар тарланы шумлайыр, тохум сәпирләр. Онлар нәғмә охуюрлар. Яз көзәлдир.

Балыг ову

Яйдыр. Сәһәр тездән күнәш ери гыздырыр. Ятагдан галхырам. Тилову көтүрүб, чая кедирәм. Сакитчә саһилдә отурурам. Сакит ел әсир, гамышлар хышылдайыр. Тилову атыб көзләйирәм. Ип тәрпәнир, тилову чәкирәм. Балача балыг һа-

вада чырпыныр. Балыгы ведрэйэ гоюб енэ дэ тилову атырам. Балыг ову адама лэззэт верир.

Ярадычы имла

Верилмиш сөзлэрдэн ашағыдакы мөвзулар үзрэ кичик һекайэ гурмаг:

1. **Балыг ову:** дуруруг, көтүрүрүк, кедирик, отурурүг, көзлэйирик, чэкирик.

2. **Йайлагда:** дурурсан, кедирсэн, кэзирсэн, йығырсан, кэтирирсэн, динчэлирсэн.

3. **Язда:** чыхыр, түтэк чалыр, отлайыр, сүрүр, трактор шумлайыр, сэпир.

Кэлэчэк заман

Хэбэрдарлыглы имла

1. Анам саат еддидэ ишдэн кэлэчэк. 2. Биз ахшам киноя кедэчэйик. 3. Надир дэрсдэн сонра бизэ кэлэчэк. 4. Мүэллим бизи экскурсияя апарачаг. 5. Ахшам мэктэбдэ мүсамирэ олачаг. 6. Нияз яйда дүшэркэйэ кедэчэк. 7. Атам сабаһ Москвадан гайыдачаг. 8. Фазил ахшам тарладан эвэ кэлэчэк. 9. Чимназ бу ил пионерлийэ кечэчэк. 10. Дилдар эви сүпүрэчэк, сонра емэк ейэчэк.

1. Сэһэр тездэн чая балыг тутмаға кедэчэйэм. 2. Йолдашым бизэ дэрс һазырламаға кэлэчэк. 3. Мэн дэрсдэн сонра кэзмэйэ чыхачағам. 4. Ахшам китаб охуячағам. 5. Тахтадан гуш дэнлийи гайырачағам. 6. Экрэм Москвая охумаға кедэчэк. 7. Мэн кэлэн ил дөрдүнчү синифдэ охуячағам. 8. Букүн гардашыма мэктуб язачағам. 9. Дэрсдэн сонра бағчая ойнамаға кедэчэйэм. 10. Ахшам радиоя гулаг асачағам.

1. Биз букүн дөрд дэрс кечэчэйик. 2. Ушаглар сабаһ бизэ кэлэчэклэр. 3. Биз кэзмэйэ кедэчэйик. 4. Колхозчулар сэһэр тездэн ишэ чыхачаглар. 5. Биз дэрсимизи бир ердэ һазырлаячағыг. 6. Букүн дэрсдэн сонра экскурсияя кедэчэйик. 7. Ярым саатдан сонра гатар кэлэчэк. 8. Сэрнишинлэр вагондан чыхачаглар. 9. Биз байрамда нүмайишэ чыхачағыг. 10. Биз бир ердэ охуячағыг.

1. Назим бағчадан тез кэлэчэк. 2. Сэн нэ вахт бизэ кэлэчэксэн? 3. Яйда һарая кедэчэксэн? 4. Дэрси нэ вахт һазырлаячагсан? 5. Сэн дэрсдэн саат нечэдэ чыхачагсан? 6. Сэн эвдэ ананa нечэ көмэк эдэчэксэн? 7. Сэн нэ вахт пионер олачагсан? 8. Сэн букүн һансы китабы охуячагсан? 9. Сэн кимлэ кэзмэйэ кедэчэксэн? 10. Чанлы кушэдэки довшаны нечэ емлэйэчэксэн?

1. Сиз мешэйэ көбэлэк йығмаға кедэчэксиниз. 2. Чайдан нэ вахт балыг тутачагсыныз? 3. Сиз китабханадан алдығыныз китабы нэ вахт гайтарачагсыныз? 4. Сиз нэ вахт тэзэ эвэ көчэчэксиниз? 5. Сиз яйда һарая кедэчэксиниз? 6. Мэктэбин бағында нэ экэчэксиниз? 7. Сиз нэ вахт кэзмэйэ кедэчэксиниз? 8. Истираһэт күнү һарада ойнаячагсыныз?

1. Эли бизэ кэлэчэк, биз киноя кедэчэйик. 2. Сона дэрсдэн сонра бизэ кэлэчэк, биз дэрс һазырлаячағыг. 3. Колхозчулар мейвэ дэрэндэ биз онлара көмэк эдэчэйик. 4. Сиз мейвэни дэрэчэксиниз, биз дашыячағыг. 5. Биз яйда пионер дүшэркэсинэ кедэчэйик. 6. Сиз мэктэбин мейданчасында ойнаячагсыныз. 7. Биз сабаһ һейванханая кедэчэйик. 8. Сиз мэктэбдэ талачагсыныз вэ мэктэби бэзэйэчэксиниз.

Ярадычы имла

Верилмиш сөзлэрдэн ашағыдакы мөвзулар үзрэ кичик һекайэ дүзэлтмэк.

1. **Яйда:** кедэчэйэм, көрэчэйэм, ойнаячағам, ишлэйэчэйэм, гайыдачағам, охуячағам.

2. **Байрамда:** бэзэйэчэйик, чыхачағыг, кэзэчэйик, охуячағыг, динчэлэчэйик.

3. **Сэһэр тездэн:** дурачағам, йығышдырачағам, ююначағам, кейинэчэйэм, ейэчэйэм, кедэчэйэм.

Йохлама имла

Севил вэ анасы

Севилин анасы эв тэмизлэйирди. Севил анасына көмэк этмэк үчүн һазырлашды. О, голларыны чирмэлэди, дөшүнэ өнлүк тахды, башыны бағлады. Севил яхшы иш көрүрдү.

Онлар отағын тозуну алдылар. Пэнчэрэнин шүшэлэрини вэ дөшэмэни силдилэр. Дэһлизи вэ эйваны тэмизлэдикдэн сонра, мэтбэхэ кетдилэр. Анасы исти су илэ габлары юду. Севил юулмуш габлары дэсмалла силди. Анасы габлары шкафа йығды.

Бэхшиш

Вагиф икинчи синфин китабыны охуюб гуртарды. О инди китабханадан чохлу китаб алыб охуюр. Атасы Вагиф үчүн нағыл китабы, шэкил дэфтэри, рэнкли карандашлар алды. О, бунлары Вагифэ бағышлады. Вагиф китабы охуду, дэфтэрдэ шэкил чэкди.

Вагиф дәрс шейләрини тәмиз сахлайыр. Өзү дә яхшы охуюр вә гәшәнк языр.

Мәктәбли дәрс шейләрини тәмиз сахламалыдыр.

Азад

Азад ширин юхуда иди. Анасы сәһәр тездән дурду. Чай гойду. Емәк һазырлады. Сонра Азады юхудан оятмаға башлады.

Азад чәлд айылды. О, тез ятагдан галхды. Чарпайысыны дүзәлтди. Юонду, кейинди, еди, ичди, чантасыны көтүрдү вә мәктәбә кетди.

Азад инди сәһәр тездән дурмаға алышмышдыр. О вахтында юхудан айылыр вә мәктәбә кедир.

Һәр шейин өз ери кәрәк

Мән ахшам ятанда дәрс шейләрими сәлигә илә чантая йығырам. Аяггабыларымы силирәм, чарпайымын янындакы стулун алтына гоюрам. Палтары союнурам, чарпайымын янындакы стулун башындан асырам. Сәһәр тездән дуран кими ятағымы дүзәлдирәм. Сонра юонур вә тез кейинирәм. Һәр күн дәрсә вахтында кедирәм.

Май бөчәйи

Ағачларда зәриф ярпаглар көйәрир. Чәмәндә хырдача чичәкләр ачылмаға башлайыр. Буну дуян кими май бөчәкләри ерин алтындан башларыны галдырыр. Онлар ганадларыны ачыб учурлар.

Майда белә бөчәкләр чох олур. Буна көрә дә онлара май бөчәйи дейирләр. Бөчәкләр ағачын әтрафында фырланыр, будаглара гонур, зәриф ярпаглары вә чичәкләри ейирләр.

Май бөчәйи зәрәрлидир. Онлар биткинин дүшмәнидир.

Гушлар бизим достумуздур

Гышда исти ерләрә кедән гушлар баһарда гайыдыб кәлирләр. Онлар өзләринә юва тикир, бала чыхарырлар.

Гушлар димдийиндә от, түк, саман дашыйыр вә юваларыны тикирләр. Белә гушлар үчүн сиз дә юва гайыра биләрсиниз. Бу юваларда сығырчын, сарыкөйнәк яшая биләр. Бу гушлар зәрәрли бөчәкләри ейиб тәләф эдирләр.

Гушлар бағын, бостанын, тарланын горугчусудур. Гушлар бизим достумуздур.

Мешәдә

Сәһәр ачылмышдыр. Мешәйә көбәләк йығмаға кедирсән. Күнәш тәзә чыханда мешә чох көзәл олур. Мешәнин көзәллийинә тамаша эдирсән. Тәмиз һава алырсан, гушларын нәғмәсини эшидирсән. Арыгушу, сарыкөйнәк чиккилдәйир. Бүлбүл охуюр.

Һәр ер әлван чичәкләрлә бәзәнмишдир. Ушаглар көбәләк үчүн мешәйә гачырлар. Онлар көбәләклийә чатырлар. Көбәләклә сәбәтләрини долдуруб, эвә гайыдырлар.

Һава календары

Сиз һава календары дүзәлдирсиниз. Тәбиәтдә олан дәйишиклийә фикир верирсиниз. Көрүрсүнүз ки, гышда күнләр гыса олур. Ер гарла өртүлүр. Язда күнләр узаныр, кечәләр гысалыр. Гар әрийир, һава тәмиз олур.

Яйда күнәш ери гыздырыр. Һава исти олур. Мейвә, тахыл вә памбыг етишир.

Пайызда кечәләр узанмаға башлайыр. Һава союур. Битки солур. Ярпаглар саралыр, ерә төкүлүр.

Бүтүн кечилмиш материаллара аид йохлама имла

Баһар

Союг гыш кетди. Көзләдийимиз баһар кәлди. Күнәш ери гыздырыр. Чайлар шырылты илә ахыр. Чил сығырчынлар тарлада кәзир. Тәмиз һавада торағайын нәғмәси эшидилир. Ясәмән вә сөйүд ағачларында ири тумурчуглар көрүнүр. Ағачларын әтрафында сәрчәләр учушур. Колхозда һазырлыг ишләри көрүлүр. Колхозчулар тохум сәпәчәк, картоф әкәчәкләр.

Шәһәрдә

Биз Бакыда яшайырыг. Бакы Вәтәнимизин көзәл шәһәрләриндән биридир. Биз бу көзәл шәһәри чох севирик. Бакы Хәзәр дәнизинин саһилиндәдир. Бакынын күчәләри узун вә кенишдир. Шәһәрин әтрафында вә мәркәзиндә бағ, чичәклик вә парклар вардыр. Мейданчада Низаминин, паркда Серкей Миронович Кировун һейкәли гоюлмушдур. Күчәләрдән трамвай, троллейбус, автобус кедир. Шәһәрдә пионерләр эви вардыр. Бурада пионерләр динчәлир, дәрнәкләрдә чалышырлар.

Яз

Яз күнәши ери гыздырыр. Күндузләр исти кечир, кечәләр һәлә сәрин олур. Дағларда гар әрийир, чайлара төкүлүр. Чайын сую дашыр, шырылты илә ахмаға башлайыр. Белә вахтда эвдә отурмурсан. Күчәйә йүйүрүрсән, йолдашларыны чағырырсан. Тарлада гар әримишдир. Язын илк чичәкләри ларыны галдырыр. Ағачлар тумурчугланыр. Тарлада, бостанда колхозчуларын иши чохалыр. Өлкәйә бол мәһсул вермәк лазымдыр.

Пайыз

Һавалар союмаға башлайыр. Думан ерин үзүнү бүрүйүр. Сәһәр дурурсан, көрүрсән ки, эвләрин үстү, отларын башы ағарыр. Бүтүн күнү нарын яғыш яғыр. Ер гурумаг билмир. Ағачлардакы ярпаглар саралмаға башлайыр. Бунларын һамысы бир аздан сонра ерә төкүләчәк. Ағачлар чылпаг галачагдыр. Союг күләк әсир. Чичәкләр солур. Тарла бошалмышдыр. Пайыз кәлмишдир.

Тәзә китаб

Фаиг мәктәбдән эвә кәлди. О союнду вә чантасыны ачды. Чантадан бир китаб чыхартды. Китабын чилдиндә дәниз шәкли чәкилмишди. Далғалар арасында тахтанын үстүндә бир адам үзүр. Фаиг сәһифәни чевирди, башга сәһифәдә һәмин адамы дәнизин кәнарында көрдү. Шәклин алтында «Робинзон» язылмышды. Йолдашлары Фаиги ойнамаға чағырдылар. Фаиг кетмәди. О, китабы охумаға башлады. Ахшам охудуғуну бачысы Чимназ үчүн данышды.

Боб

Бир дәфә бир эв янырды. Ики яшлы гыз эвдә галмышды. Анасы ағлайырды. Янғын сөндүрәнләр кәлдиләр. Онлар Боб адлы ити эвә бурахдылар. Боб түстүнүн ичиндә йох олду. Бир аздан сонра эвдән чыхды вә диши илә гызын палтарындан тутуб кәтирди. Анасы гызыны гучағына алды. Тәзәдән Боб енә дә эвә кирди. Бир аздан сонра дишиндә бир шей кәтирди. Бу дәфә Боб гызын кукласыны кәтирирди. Адамлар күлүшдүләр.

ДӨРДҮНЧҮ СИНИФ

III синифдә кечиләнләрин тәкрары

Хәбәрдарлыглы имла

1. Мәктәбин әтрафы яшыллыг вә чичәкликдир. 2. Һәйәтдә чохлу мейвә ағачы әкилмишдир. 3. Дүнән инчәсәнәт музейинә экскурсияя кетмишдик. 4 Даһи шаир Пушкин өз дайәсини чох севирди. 5. Тәйярәләр аэродромдан һавая галхды. 6. Аэродромда тәйярәләрин энмәси үчүн ер һазырланды. 7. Элмира Ленинграда йола дүшәчәк. 8. Элдар охумаға Москвая кедәчәк. 9. Ленин вә Сталин Мавзолейи Москвада Гызыл мейдандадыр. 10. Кировабадда Низаминин һейкәли гоюлмушдур.

1. Эвләрин дамларында гызыл байраглар далғаланыр. 2. Айдын пайыз күнү иди. Сәрин ел әсирди. 3. Синифдә тәмизлик комисйону вардыр. 4. Биз дөрдүнчү синифдә охуюруг. 5. Истираһәт күнү шакирдләр театра кетдиләр. 6. Мүәллим синфә бир ени шакирд кәтирди. 7. Рус дили дәрсиндә биз һекайә охудуг. 8. Гардашым дүнән Москвая йола дүшдү.

1. Гаранлыг кечәдә улдузлар парылдайыр. 2. Биз дүшәркәйә чатанда чох севиндик. 3. Кәндин әтрафы көзәлдир. 4. Спортла мәшғул олмаг үчүн сағлам үрәкли олмаг лазымдыр. 5. Севилин атасы ишдән эвә кеч кәлди. 6. Сығырчын язын элчисидир. 7. Колхозчулар пайызлыг тахыл әкирләр. 8. Пайыз кәлди, һавалар союмаға башлады. 9. Пионерләр дүшәркәдән гайытдылар. 10. Бағчада бөйүк шәнлик вар. Ушаглар Октябр байрамына һазырлашырлар.

1. Тәйярәнин ганады күнәшдән парылдайыр. 2. Гатар яваш-яваш стансияя яхынлашыр. 3. Пароход көрпүйә ян алыр. 4. Самур-Дәвәчи каналы Бакынын әтрафына су верәчәк. 5. Кәндин әтрафы дағлыг, мешәликдир. 6. Пионерләр яйда Көй көлә кетмишдиләр. 7. Чайын саһили чәмәнликдир. 8. Пароход Хәзәр дәнизиндән Волга-Дон каналына кечир. 9. Мүәллим бизә ики мәсәлә һәлл этдирди. 10. Бизим кәнддә гушчулуг, һейвандарлыг совхозу вардыр.

1. Яшыл отларын үстүндә кәзмәк адама ләззәт верир. 2. Ушаглар күлә-күлә тәпәдән сүрүшүрләр. 3. Мешәлик ер рүтубәтли олур. 4. Овчулар мешәдән чыхыб, йол илә кетдиләр. 5. Чобан сүрүнү отлаға апарды. 6. Нахыр чәмәнликдә отлайыр. 7. Һава булутлудур. Нарын-нарын яғыш яғыр. 8. Комсомолчулар мәктәбдә өзләрини нүмунәви апарырлар. 9. Пионерләр комсомолчуларын биринчи көмәкчисидирләр. 10. Бизим кәнчлик юрдумузун шәрәфи, ифтихарыдыр.

1. Биздә адлы-санлы памбыг устасы чохдур. 2. Фазилин атасы Дашкәсәндә ишләйир. 3. Мәктәбин бағчасында ясәмән

агачы вардыр. 4. Пионер Костя Кравчук чәсарәтли һәрәкәтинә көрә «Гызыл Байраг» ордени алды. 5. Ушаглар яйда яйлаға кедәчәкләр. 6. Яйда дағлыг ерин һавасы сәрин олур. 7. Бағбан ағачларын дибини тәмизләйир. 8. Республикамызда сәфалы ерләр чохдур. 9. Балыгчылар тору судан чыхартдылар. 10. Мәктәблиләрин шән гәһгәһәси чәмәнлийи долдурмушдур.

Көрмә имла

1. Ушаглар яйда һарая кедирләр? (дүшәркә, яйлаг.)
2. Пионерләр кимин биринчи көмәкчисидир? (комсомол.)
3. Тору судан кимләр чыхартдылар? (балыгчы.)
4. Яғыш яғанда һава нечә олур? (рүтубәт.)
5. Кәндин әтрафы нечәдир? (мешә, дағ.)
6. Низаминин һейкәли һарада гоюлмушдур? (Бакы, Кировабад.)
7. Бу күн синифдә кимләр нөвбәтчилик эдирләр? (Наилә Аббасова вә Назлы Гафарова.)
8. Атасы Элхан үчүн нә алды? (шәкил, китаб.)
9. Довшаны мешәдә ким вурду? (овчу.)
10. Дәрманы һарада сатырлар? (аптек.)
11. Театра кедәндә билети һарадан алдын? (касса.)
12. Тәйярә һарадан һавая галхды? (аэродром.)
13. Гатар яваш-яваш һарая яхынлашыр? (стансия.)

Ярадычы имла

Верилмиш сөзләрдән ашағыдакы мөвзулар үзрә кичик һекайә дүзәлтмәк.

1. **Пайызда:** һава, союг, күләк, яғыш, ярпаг, колхоз, әкин.

2. **Енидән мәктәбә:** яй, истираһәт, дүшәркә, оюн, әйләнчә, сентябр, мәктәб.

3. **Чанлы кушә:** мәктәб, чанлы кушә, һейван, гуш, бала, ем, су, тәмиз, гуллуг.

Йохлама имла

Яй хатирәси

Пайызда отуруб, яйы хатырламаг адама ләззәт верир. Надир пәнчәрәдән баханда яйда кечирдийи күнләр ядына дүшдү... О, чөлдәдир. Дар чығыр илә чәмәнлийә сары кедир. Отлар сакит-сакит хышылдайыр. Һәр ер әлван чичәкләрә бүрүнмүшдүр. Арылар чичәкләрин үстүндә вызылты илә учушур. Гушларын чинкилтиси һәр ери бүрүмүшдүр. Отлар арасында кичик юва вардыр. Ювада гушун балалары чиккилдәшир, аналарынын кәлмәсини көзләйир.

Яғышдан сонра

Бирдән һава гаралды. Көйүн үзүнү гара булутлар алды. Бәрк күләк әсир, ағачларын ярпаглары хышылдайырды. Ири яғыш дамчылары ярпагларын үстүнә таппылты илә дүшүрдү. Бирдән илдырым чахды. Онун далынча көй курлады. Яғыш күчләнди.

Бир аздан сонра булут чәкилди. Яғыш кәсилди. Дағдан сел ахмаға башлады. Чөкәк ерләрдә көлмәчәләр әмәлә кәлди. Гушлар чиккилдәшди. Ағ дөшлү гарангуш һавада сүзмәйә башлады. Яғышдан сонра һава нә көзәл олду!

Ана сәрчә

Овчу бағларын арасы илә овдан гайыдырды. Онун ити дә габагда кедирди. Бирдән ит даянды. Овчу итдән бир аз аралы бир сәрчә баласы көрдү. Ону күләк ювадан салмышды. Ит яваш-яваш она яхынлашырды. Бу арада һараданса бир ана сәрчә шығыды. Сәрчә ганадыны кәриб, көрпәнин үстүнә сәрди. О, өзүнү гурбан вермәйә һазыр иди. Ит яваш-яваш кери чәкилди. Овчу ити янына чағырды вә орадан узаглашды.

ИСИМ. ИСМИН ҺАЛЛАРЫ

Хәбәрдарлыглы имла

1. Күр чайынын үстүндә Минкәчевир су-электрик стансиясы тикилмишдир. 2. Сых булутлар көйүн үзүнә йығылды. 3. Ишыглы синиф отағында дәрс кечирик. 4. Овчулар тәр отун үстүндә узаныб динчәлирләр. 5. Пайызда гушлар учуб исти өлкәләрә кедирләр. 6. Ушаглар яйда пионер дүшәркәсиндә динчәлирләр. 7. Мән йолдашларымла яйда Көй көлә кетмишдим. 8. Колхозда әкин вә мәһсул һаггында данышыг кедирди. 9. Дағүстү паркда Серкей Миронович Кировун һейкәли гоюлмушдур.

1. Чайын саһилиндә колхоз тарлалары узаныр. 2. Тракторчулар гызғын ишдән сонра динчәлирләр. 3. Биз ағачларын арасы илә ағыр-ағыр кечирдик. Бағчада әлван чичәкләр ачылмышды. 4. Шакирдләр кениш пилләләрлә дөрдүнчү мәртәбәйә галхдылар. 5. Мешәнин әтрафы дағларла өртүлмүшдүр. 6. Хәстә Кикор тачирин мәтбәхиндә ятырды. Ону шәһәр хәстәханасына вердиләр. Тачир онун атасы Амбону чағыртдырмаг үчүн кәндә адам көндәрди. Атасы Кикору хәстәханада тапды.

1. Будагдан сары ярпаглар ерә төкүлүр. 2. Биздә әмәк шан, шәрәф, шөһрәт ишидир. 3. Саранын Юмру адлы пишийи,

Халлы адлы ити вардыр. Сара Юмруну вә Халлыны чох севирди. О, Юмруя вә Халлыя сүд верирди. 4. Тракторун далында бөйүк котанлар ери газыйыр. 5. Қамал нәнәсинин нағылларыны чох хошларды. 6. Дүшәркәдә дәнизчиләр дәрнәйи тәшкил олунмушду. Айдын да бу дәрнәйә язылмышды. Онун досту Серйожа исә, тәйярәчилик дәрнәйинә язылмышды. Айдын дәнизчи, Серйожа тәйярәчи олмаг истәйирди.

1. Чайын үстүндән узун көрпү салынмышдыр. Гатар көрпүнүн үстүндән ағыр-ағыр кечир. 2. Йолдашым ишдә мәнә көмәк етди. 3. Қирпи ярпағын алтында кизләнди. 4. Овчу үч кәклик вурду. Кәклийин ети чох дадлы олур. 5. Колхозун чохлу инәйи вә тоюғу вардыр. 6. Назлы инәйә ем верди, тоюға дән сәпди. 7. Назим дәнлик гайырды. О, дәнлийи ағачдан асды. 8. Ағачда гуш ювасы вар.

1. Евләрдән радио сәси ешидилир. 2. Сүлһүн нәғмәси һәр ерә яйылыр. 3. Тракторун сәси тарланы бүрүмүшдүр. 4. Ушагларын шән гәһгәһәси узагдан ешидилирди. 5. Дағын әтәйиндә сүрү отлайыр. 6. Ушаглар чанлы кушәдә барама гурду сахлайырлар. Барама гурду тут ярпағы ейир. Барамадан ипәк чәкирләр. 7. Колхозун нахыры сәһәр тездән отламаға кедир. 8. Бакы Хәзәр дәнизинин саһилиндә ерләшмишдир.

Көрмә имла

1. Сиз яйда һарада олмушсунуз? (дүшәркә, яйлаг.)
2. Сиз истираһәт күнү һарая кедәчәксиниз? (кино, театр.)
3. Кировун һейкәли һарада гоюлмушдур? (парк, мейданча.)
4. Гушлар нә вахт исти өлкәләрә кедир? (пайыз.)
5. Гатар нәйин үстүндән кечир? (көрпү.)
6. Назлы нәйә дән сәпди? (тоюг).
7. Тарладан нәйин курултусу ешидилир? (трактор.)
8. Фәһләләр күлә-күлә һарая кедирләр? (завод.)

Йохлама имла

Мәктәбдә

Шакирдләр мәктәбдә чохлу билик алырлар. Яхшы билик алмаг үчүн диггәтли олмаг лазымдыр. Мүәллим тарих дәрсиндә кәндлиләрин кечмиш һәятындан данышды. Шакирдләр һесаб дәрсиндә синфин саһәсини өлчдүләр, отағын саһәсини һесабладылар. Тәбиийят дәрси дә бизи чох марагландырды. Биз тәчрүбәдә карбон газынын нечә алынмасыны көрдүк. Шакирдләр өйрәндиләр ки, карбон газы янғыны сөндүрүр. Бу газ нәфәс алмаг үчүн зәрәрлидир.

Ленинин ушаглыг илләри

Рәһбәримиз Владимир Илич Ленинин фамилиясы Уляновдур. О, Волга чайы саһилиндәки Симбирск шәһәриндә анадан олмушдур. Бу шәһәр инди бөйүк Ленинин шәрәфинә Уляновск адланыр.

Владимир Иличин атасы Иля Николаевич, о заман Симбирскдә мәктәб инспектору иди. Анасы Мария Александровна исә һәким гызы иди.

Владимир Иличин бөйүдүйү аилә чох меһрибан бир аилә иди. Владимир Илич ән чох бачысы Оля илә ойнамағы севәрди. Оля ондан яш ярым кичик иди.

Пионерләрин көмәйи

Колхозчу ушаглары бөйүкләрә чох көмәк едирләр. Онлар яйда тарлада, бостанда ишләйирләр. Шәһәрдән пионерләр дүшәркәйә кәлән кими кәндли йолдашларына көмәк етмәйә башладылар. Пионерләр ләкләри дүзәлдир, бостанын алағыны едирдиләр. Онларын саһәсиндә алағ оту галмады. Пионерләр көрпә һейванлара да гуллуг едирдиләр. Һейванлара ем верир, су дашыйырдылар. Колхозчулар ичласда яхшы ишләйән пионерләрин адыны чәкдиләр, онлара тәшәккүр етдиләр.

Мәним Инчим

Мәним Инчи адлы бир пишийим вар. Инчинин бығлары узун, түкү ипәк кими юмшагдыр. Көзләри чох итидир. Инчи чох меһрибандыр, амма һийләкәрдир. Ачыглананда адамын әлини чырмаглайыр. О гуйруғуну янына сыхыр, көзләрини юмур, күнүн габағында хор-хорла ятыр. Кечәләр ова чыхыр, сичанлары тутур. Союг оланда Инчи исти печин янындан дурмаг истәмир.

ФЕИЛ

Хәбәрдарлыглы имла

1. Солмаз сәһәр тездән дурду, әл-үзүнү юду, башыны дарады. Солмаз еди, ичди, мәктәбә кетди. 2. Надирин атасы ахшам ишдән гайытды. 3. Ушаглар дәрсдән сонра һәйәтдә ойнадылар. 4. Колхозчулар памбығы сувардылар. 5. Назлы тоюглара дән сәпди. 6. Онун анасы фабрикә кетди. 7. Мән китабханадан китаб алдым. 8. Биз йолда Сонаны көрдүк. 9. Атасы Сара үчүн оюнчаг шейләри алды. 10. Биз бағчада биткиләри сувардыг. 11. Яғышдан сонра һава ачылды.

1. Ағачдан ярпаглар ерә төкүлдү. 2. Әһмәд чайдан балыг тутду. 3. Биз мешәйә кәзмәйә кетдик. 4. Мән чәмәнликдән күл

дэрдим. Күллэрдэн дэстэ бағладым. 5. Биз байрамда нүмайишэ чыхдыг. 6. Зэнк олду, ушаглар синифдэн чыхдылар. 7. Гыш кэлди, һавалар сојуду. 8. Имран гардашындан мэктуб алды. 9. Мэн атама мэктуб јаздым. 10. Биз гушлар үчүн дэнлик гайырдыг. 11. Әзиз дэнлијни ағачдан асды. 12. Зиба гушлара чөрэк гырынтылары төкдү. Гушлар дэнлэди.

1. Күнэш һэр јана ишыг сачыр. 2. Пайызда көјүн үзү булутла өртүлүр. 3. Күлэк эсир, ағачларын јарпағыны төкүр. 4. Гар парчалары фырлана-фырлана јерэ дүшүр. 5. Ушаглар дэнизин саһилиндэ кэзирлэр. 6. Мэн эвдэ дэрсими һазырлајырам. 7. Бачым китаб охујур. Мэн јазырам, сонра ојнајырыг. 8. Мэн мэктэбдэ охујурам. Мэн дэфтэрими тэмиз вэ сэлигэли сахлајырам. 9. Назлы хала заводда ишлэјир. 10. Чај шырылты илэ ахыр. 11. Биз чајда чимирик. Чајдан балыг тутуруг.

1. Сэһэр тездэн дурурсан, пэнчэрэни ачыб, тэмиз һава алырсан. 2. Мэктэбэ кедирсэн, партада отуруб, мүэллими көзлэјирсэн. 3. Иши јахшы јеринэ јетирэндэ севинирсэн. 4. Мэктэбдэн гајыдырсан, бир аз динчэлирсэн, сонра да дэрс һазырлајырсан. 5. Кэзмэкдэн јорулурсан, сонра да көлкэдэ отуруб динчэлирсэн. 6. Бизим тэјарэчилэрин учушуна һејран олурсан. 7. Доғма Вэтэнимизин гүдрэти илэ фэхр едирсэн. 8. Сэн эвдэ нэ иш көрүрсэн? 9. Јахшы чалышсан, јахшы гијмэт аларсан.

Јохлама имла

Пајыз

Тэбиэт дэјишилди. Пајызын кэлмэси һисс олунур. Исти күнлэр кетди. Тез-тез думан чөкүр, јағыш јағыр. Ахшам тез кэлир. Гара булутлар күнэшин үзүнү тутур. Күнэшли күн аз көрүрсэн. Ағачлардакы јарпаглар саралыр, јерэ төкүлүр. Боз булутлар һаваны бүрүјүр, јағыш чилэјир. Көчэри гушлар гатарла учуб, исти јерлэрэ кедирлэр.

Тохучу фабрики

Адилин анасы фабрикдэ ишлэјир. Фабрик тэмиз вэ ишыглыдыр. Фабрикин габағында көзэл бағ салынмышдыр.

Сэһэр тездэн фит верилир. Фэһлэлэр ишэ кедирлэр. Һамы ишэ тэлэсир. Бурада парча тохундуғу үчүн она тохучу фабрики дејирлэр. Фабрикдэ чохлу гадын ишлэјир. Гадынлар Сэккиз март бајрамына һазырлашырлар. Онлар өз бајрамларына кими планы артыгламасилэ јеринэ јетирмэјэ чалышырлар.

Сајыг пионер

Ајаз дэмир јолунун кэнары илэ мэктэбэ кедирди. О көрдү ки, бир јердэ релс араланмышдыр. Ајаз релсэ баханда гатар узагдан фит верди. Ајаз фикирлэшди. Иш горхулу иди. Гатар јахынлашырды.

Ајаз бојнундан гырмызы галстуку ачды, габаға јүјүрдү. Әлини јухары галдырыб, галстуку јеллэди. Машинист гатары сахлады. Ашағы дүшдү. Релси көрүб, Ајаза тэшэккүр етди.

Ајаза бу сајыглығына көрэ дэмир јол идарэсиндэн мүкафат вердилэр.

Бу күн вэ сабаһ

Бу күн сиз електрик ишығында охујурсунуз вэ ојнајырсыныз. Инди сиз эвдэ отуруб, телефонла башга шэһэрлэрлэ данышырсыныз. Бу күн сиз радиода истэдијинииз өлкэни вэ шэһэри ешидирсиниз. Габаг белэ дејилди. Бунлары бизим алимлэр дүзэлтмишлэр.

Сабаһ белэ олмајачаг. Елм вэ техника даһа да габаға кедэчэк. Анан ишдэдир. Сэн онунла телефонла данышанда анан сэни, сэн дэ анаңы көрэчэксэн.

Бу күн сиз радиода операја гулаг асырсыныз. Сабаһ радиода артистлэрин шэклини дэ көрэ билэчэксиниз.

Гочаг ушаглар

Дағын этэјиндэ ики ушаг чијэлэк јығырды. Бирдэн бир гарагуш шығыды. Гарагуш ушагларын бирини чајнағына алыб, јухары галхды. Ушаг өзүнү итирмэди. О, гарагушун боғазындан јапышыб боғду. Гарагуш ушагла бэрабэр јерэ дүшдү. О бири ушаг чэлд палтарыны чыхарыб, гушун үстүнэ атды. Тоггасы илэ гушун ганадыны бағлады. Бир аздан сонра балача икидлэр өз эсирлэрини эвэ апардылар.

МӘСДӘРИН ЈАЗЫ ГАЈДАСЫ

Хэбэрдарлыглы имла

1. Ишдэ диггэтли олмаг лазымдыр, тэлэсмэк ишэ зијан кэтирэр.

2. Гарда тэпэдэн сүрүшмэк адама лэззэт верир.

3. Јағышдан ағач алтында далдаланмаг олар.

4. Сэһэр тездэн дурмаг чох файдалыдыр. Сиз тездэн дурмаға адэт един.

5. Биз сабаһ кэзмэјэ кетмэк истэјирик.

6. Параход көрпүдән яваш-яваш араланмаг истәйир.
7. Истираhәт этмәк үчүн вахтында ятмаг лазымдыр.
8. Яхшы охумаг үчүн чох чалышмаг лазымдыр.
9. Назлы чалмағы, охумағы, ойнамағы чох севир.
10. Охумаг яхшы шейдир. Мән охумағы чох севирәм.
11. Мүәллим бизи экскурсияя апармаг истәйир. Биз экскурсияя кетмәйә hазырлашырыг.
12. Биз яхшы чалышачағымыза, яхшы ишләмәйимизә сөз веририк.
13. Надир иш көрмәкдән, охумагдан йорулмур.
14. Чалышмагда мәнә чатан олмаз.
15. Биз дәрсимизи бир ердә hазырламаг истәйирик.
16. Вахтында ейиб-ичмәк, вахтында ятыб-дурмаг лазымдыр.

Тәмизлик лазымдыр

1. Һәр күн сәhәр, ахшам ююнмаг лазымдыр.
2. Габагча әлләри, сонра исә үзү, гулаглары, бойну тәмиз юмаг лазымдыр.
3. Гурулананда тәмиз дәсмалла гуруланмаг лазымдыр.
4. Дишләри сәhәр, ахшам фырча вә диш тозу илә тәмизләмәк лазымдыр.

Ким бунлары этсә, чаны сағлам олар.

Тәмиз hавада нәфәс алмаг, отағын hавасыны дәйишмәк, ятағы тәмиз сахламаг сағлам олмаг үчүн әсас шәртләрдир.

ЭМР БИЛДИРӘН ФЕИЛЛӘРИН ЯЗЫ ГАИДАСЫ

Хәбәрдарлыглы имла

1. Едди дәфә өлч, бир дәфә бич.
2. Өзүнә лайыг билмәдийин иши башгасына рәва көрмә.
3. Һәр бир языны мүәллимә верәндән габаг оху, йохла, сәhвләрини дүзәлт, сонра вер.
4. Дәфтәрини ач, сәhвләрини дүзәлт.
5. Һәр күн дәрсә вахтында hазырлаш.
6. Охуянда тәләсмә, ифадәли оху.
7. Бир ишә башладын, ону ахыра кими сәлигәли еринә етирмәйә чалыш.
8. Алдығын китабы оху, тәмиз сахла вә вахтында китабханая гайтар.
9. Бу күнүн ишини сабаhа гойма.

1. Сабаhкы экскурсияя hазырлашын. Кәпәнәк тутан тору яддан чыхармайын. Банкә вә тилов көтүрүн.

2. Синфи байрама hазырлайын. Парталары тәмизләйин. Диварлары рәhбәрләрин шәкилләри илә бәзәйин.
3. Мүәллимин изаhыны яхшы динләйин. Суаллара айдын чаваб верин, өз фикринизи мисалларла исбат эдин.
4. Яз экини hаггында колхозчуларла сөhбәт эдин.
5. Дәрс шейләрини горуюн вә тәмиз сахлайын.
6. Спортла мәшғул олун, интизамы көзләйин.

Ушаглара мәктуб

Надежда Константиновна Крупская ушаглара язмышдыр:

«Әзиз ушаглар! Ленин—Сталин ишини давам этдирин... Чох охуюн, яхшы өйрәнин. Сизә чох шейи билмәк лазымдыр. Достчасына яшамаға адәт эдин. Ишдә вә дәрсдә бир-биринизә көмәк эдин...

Халг малына—дөвләт малына гайғы илә янашын... Сиздән дә кичикләрин гайғысына галын. Бөйүкләрә көмәк эдин вә онлардан өйрәнин.

Мөhкәм, дөзүмлү, гочаг, бачарыглы олун вә лазым кәлсә, дүшмәнлә вурушмағы бачарын».

Көрмә имла

Мө'тәризәдәки мәсдәрләри әмр билдирән фе'лә чевириб чүмләләри тамамламаг.

1. Мүәллимин суалларына айдын вә там чаваб... (вермәк)...
2. Сәhәр тездән... (дурмаг) вә бәдән тәрбийәси илә мәшғул... (олмаг).
3. Әввәлчә hекайәни... (охумаг), сонра планыны... (тутмаг).
4. Дәфтәри аландан сонра... (йохламаг) вә сәhвләри... (дүзәлтмәк).
5. Зәнкдән сонра партада тез... (отурмаг).
6. Һәр ишдә сәлигәли... (олмаг), тапшырығы вахтында еринә... (етирмәк).

Йохлама имла

Тәмизкар вә сәлигәли олмаг лазымдыр

Һәр ахшам палтарыны, аяггабыны көздән кечир. Гопан дүймәни вә сөкүкләри өзүн тик.

Йол кедәндә дүз кет, о яна-бу яна бахма. Әлләрини чибинә салма, мәктәбли үчүн бу яхшы дейил. Чибини лазымсыз шейләрлә долдурма.

Ятагдан дуранда вә ятандан габаг әл-үзүнү юмағы унутма. Емәкдән габаг әлләрини, емәкдән сонра дишини тәмиз ю.

Мәктәбдә, евдә вә ичтимаи ерләрдә палтону, папағы чыхарт, үст-башыны сәлигәйә сал.

Мәктәблинин иш гайдасы

Ашағыдакы гайдалары ядда сахлайын вә онлара әмәл эдин:

Сәһәр саат еддидә дурун, ятағынызы сәлигәйә салын. Бәдән тәрбийәси эдәндән сонра, әл-үзүнүзү ююн, башынызы дарайын. Кейинәндән сонра, сәһәр емәйи ейин вә мәктәбә кедин.

Дәрсдә диггәтли олун, лазымсыз ишлә мәшғул олмайын. Верилән тапшырыглары диггәтлә динләйин вә вахтында еринә етирин.

Мәктәбдән кәләндән сонра бир аз динчәлин. Эв ишләринә көмәк эдин, сонра тәмиз һавада кәзин. Эв тапшырыгларыны сәлигә илә еринә етирин.

СИФӘТ

Хәбәрдарлыглы имла

1. Узагдан яшыл мешә көрүнүр. 2. Овчулар галын мешәнин ичи илә кедирләр. 3. Дәниздә ағ елкәнли кәмиләр үзүр. 4. Союг шахта ушагларын янагларыны гызартмышдыр. 5. Ағ, юмшаг гар ерин үзүнү өртмүшдүр. 6. Союг күләк әсир, юмшаг гары совурур. 7. Сары ярпаглар ерә төкүлүр. 8. Ушагларын шән сәсләри эшидилир. 9. Кәримин бөйүк топу вардыр. 10. Эвләрин дамларында ал байраглар далғаланыр. 11. Мави көйдә тәйярәләр учур. 12. Исти күнәш гары әридир.

1. Союг гыш ахшамы гоча нәнә көрпә нәвәси үчүн ширин нағыл данышыр. 2. Гара гарға уча будагда отуруб гырылдайыр. 3. Галын мешәдә вәһши һейванлар олур. 4. Пайызда исти ерләрә кедән гушлар, язда гайыдырлар. 5. Зәмидә сары сүнбүлләр дәниз кими далғаланыр. 6. Тәзә заводун уча бачасындан боз түстү чыхыр. 7. Көй көлүн саһилиндә пионерләрин ағ чадырлары гурулмушдур. 8. Галын думан тарланы бүрүмүшдүр. 9. Өлкәмиздә һүндүр дағлар, галын мешәләр, ахар сулар чохдур.

1. Мәктәбин бөйүк пәнчәрәләриндән һәр ер көрүнүр, 2. Айдын һавада улдузлар парылдайыр. 3. Ағ булутлар мави көйдә һәрәкәт эдир. 4. Дүшәркәнин әтрафы яшыл чәмәнлә өртүлүдүр. 5. Дәстәмиз дар йол илә дağа чыхырды. 6. Пайыз күләйи сары ярпаглары ерә төкүр. 7. Биз мәктәбин бағында кичик ләкләр дүзәлтдик. 8. Яхшы йолдаш яман күндә билинәр. 9. Москва бөйүк Вәтәнимизин үрәйидир. 10. Узагдан нефт буруглары чылпаг мешә кими көрүнүрдү.

1. Мән китабханадан мараглы китаб алдым. 2. Атасы Надирә шәкилли китаб бағышлады. 3. Минкәчевир сусуз сәһралара боллу су верәчәк. 4. Гүдрәтли Совет Ордусу бөйүк Вәтәнимизин кешийиндә мөһкәм дурур. 5. Колхозчуларымыз варлы һәят гурмушлар. 6. Чимназ күллү парчадан палтар киймишдир. 7. Памбыг экининә чохлу су лазымдыр. 8. Әһмәд чох сәлигәли шакирддир. 9. Тозлу йоллара асфалт чәкилмишдир. 10. Узагдан гарлы дағларын башы көрүнүр. 11. Гаранлыг кечәдә улдузлар парылдайыр.

1. Гарлы күндә ойнамаг адама ләззәт верир. 2. Кәскин сөз адама чох тә'сир эдир. 3. Уча бойлу адам сакит-сакит данышырды. 4. Күләр үзлү ушаглар бағчадан эвә гайыдырлар. 5. Гәһрәман фәһләләр дәнизин дибиндән нефт чыхарырлар. 6. Ишләйән дәмир пас тутмаз. 7. Зәһмәтсиз бал емәзләр. 8. Көвдәли бир газ су үзүндә үзүрдү. 9. Горхмаз тәйярәчи бөйүк дәнизин үстү илә учурду. 10. Күчлү яғыш шиддәтлә яғырды.

1. Пионер Азад Кәримов Артекдә пионер дүшәркәсиндә динчәлмишдир. 2. О, бу көзәл дүшәркә һаггында йолдашларына нағыл эдирди. 3. Мән һәрби кәмидә капитан олмаг истәйирәм. 4. Гоншу колхозда экинә һазырлыг ишләри яхшы кедир. 5. Бу ил яхшы мәһсул олачаг. 6. Гаранлыг кечәнин сүкутуну илдырым шаггылтысы позду. 7. Сакит ахшам һавасында көй курулдады. 8. Тәмиз һавада биринчи гар парчалары фырлана-фырлана ерә дүшүр. 9. Шимал бузлу океанда ағ айы вә узун буйнузлу марал яшайыр.

1. Сәһәрин сәрин һавасында адам өзүнү йүнкүл вә шән һисс эдир. 2. Йолчулар тиканлы коллар арасындан асфалтлы йола чыхдылар. 3. Тиканлы коллар арасында кетмәк чәтин иди. 4. Биз мейвәли бағ ичәрисиндә тикилмиш көзәл бинада яшайырдыг. 5. Әтирли отлар үстүндә узаныб, тәмиз һава алмаг адама ләззәт верир. 6. Арылар албалы бағында әтирли чичәкләрдән ширин бал топлайыр.

Довшан

Довшан кими горхаг вә языг һейван йохдур. Горхаглыг онун һәр бир һәрәкәтиндән бәллидир. О, һәтта балача бир хышылты эшидән кими гачыр. О, анчаг гаранлыг ахшамларда кизләндийи ердән чыхыр, ачыг сәһрада, яшыл чәмәнликдә гачмаға башлайыр. Довшан сәһәр ачылан кими өртүлү ердә кизләнир. Языг довшанын дүшмәни чохдур. Ону ач гурд, шәләгуйруг түлкү һәр ердә ахтарыр, әлләринә кечәндә дидиб парчалайырлар.

Көрмә имла

Мө'тәризәдәки сөзләри әлавә этмәклә чүмләләр дүзәлтмәк

1. Һейванлар паркында нә көрдүнүз? (бөйүк ағ айы).
2. Күр чайы һара төкүлүр? (Хәзәр дәнизи).
3. Мебел нәдән гайрылыр? (гуру палыд ағачы.)
4. Колхозчулар нә үчүн тохум һазырлайырлар? (яз әкини.)
5. Мәктәбдә кимә тә'рифнамә вердиләр? (ә'лачы шакирд.)

Ярадычы имла

Верилмиш сөзләрдән ашағыдакы мөвзулар үзрә кичик һекайәләр дүзәлтмәк:

1. **Нүмайиш:** бөйүк дәстәләр, гәһрәман дөйүшчүләр, ал байраглар, мусиги сәсләри, шән нәғмәләр...

2. **Дүшәркәдә:** исти һава, галын мешә, яшыллыг, уча дағ, ахар чай, долу сәбәт, ширин чийәләк.

3. **Москва:** көзәл шәһәр, кениш күчәләр, ярашыглы һүндүр биналар, ералты метро, гәшәнк стансиялар, икимәртәбәли тролләйбуслар, истираһәт парклары.

4. **Ени мәнзилдә:** тәзә бешмәртәбәли эв, кениш нәрдиван, гәшәнк отаглар, узун коридор, бөйүк пәнчәрәләр, һүндүр таван, бағчалы һәйәт.

Йохлама имла

Гамал

Бә'зи тәнбәл ушаглар сәһәр-сәһәр исти йорған-дөшәкдән чыхмаға эринир, зорла галхыб мәктәбә кедирләр.

Гамал беләләриндән дейилдир. О, сәһәр эркән, һамыдан тез дурар, һәйәтләриндән ахан хырдача архын бузуну гырар, әлүзюяна су төкүб, бузлу су илә әл-үзүнү юяр вә мәктәбә кедәрди. Дәрсдән сонра бир дәстә өзү кими дирибаш ушағы башына йығарды. Онлар кәндин янындакы һүндүр тәпәдән киршә сүрмәйә кедәрдиләр.

Чобанларын маһнысы

Туташ дағлары бүрүйән галын мешәләр яшыл ярпагларла бәзәнмишди. Ян-яна ахыб төкүлән күмүш сулар чил-чыраг кими мешәни нура боямышды. Араларында ағ чичәкләр көрүнән көй отларын хош этри дағы-дашы тутмушду. Боз гаяларын чахмаг дашлары улдуз кими парылдашырды. Кениш дәрәләрә боз сүрүләр яйылмышды. Габаг-габаға даянан чобанлар ағыз-ағыза вериб охуюрдулар:

Боз ат, сәни сәртөвләдә бағларам,
Анд ичирәм, сәни мәхмәр чулларам...
Күмүшдән дөйдүрәрәм сәнин налыны,
Йүз көзәлә һөрдүрәрәм ялыны...

Көзәл Бакы

Сәрнишин гатары даянды. Биз вагондан дүшүб, гәшәнк вә юмшаг троллейбуса отурдуг. Дайымы тапыб көрүшдүк. Сабаһы күн Коммунист күчәси илә Низами музейинә доғру кетдик. Энли, тәмиз вә асфалтлы күчәдә кичик вә гәшәнк автомобилләр гачырды. Көзәл бир бағчада мәрмәр сүтун үзәриндә гоюлмуш һейкәл көрдүк. Бу Низаминин һейкәли иди.

О бири күн дағүстү парка галхдыг. Яваш-яваш күләк әсирди. Һәр тәрәф яшыл ағачлар вә чичәкләрлә бәзәнмишди. Биз Кировун уча һейкәлинин алтына кәлдик. Бурадан Бакы чох көзәл көрүнүрдү.

Икид пионер

Киев шәһәри әтрафында гызғын дөйүшләр кедирди. Он яшлы пионер Костя Кравчук һәйәтдә инилти сәси эшитди. О, гапыны ачанда һасарын янында ағыр яраланмыш ики совет дөйүшчүсүнү көрдү. Яралы, Костяны янына чағырыб, она ики дөйүш байрағы верди вә тапшырды ки, бизимкиләр кәләнәдәк онлары кизләтсин.

Костя байраглары эһтиятла букду. Онлары сусуз гуюда кизләтди.

Ики ил сонра Совет Ордусу Киев шәһәрини азад этди. Костя гиймәтли бағламаны гуюдан чыхартды вә ону шәһәр комендантына верди.

Пионер Костя Кравчука бу көзәл вә чәсарәтли иши үчүн «Гызыл Байраг» ордени вердиләр.

(Арды вар)

ДҮЗӘЛИШ

Мәчмуәнин икинчи бурахылышында проф. А. С. Чикобавадан верилмиш тәрчүмәдә «Элми сурәтдә өйрәнилмәдикдә исә һеч бир дилин, һабелә үмуми дилчилийин өзүнүн варлығы да гейри-мүмкүндүр» чүмләси (сәһ. 4, 7-чи абзасын сон чүмләси) сәһвдир вә белә охунмалыдыр: «Әкәр элми сурәтдә һеч бир дил өйрәнилмәмишсә, үмуми дилчилийин өзүнүн варлығы да гейри-мүмкүндүр».

Енә һәмин мәгаләдә «Һал-һазырда көһнә тәсриф принсипи галыр. Дәйишмә кечмиш заманда баш вермиш...» чүмләси (сәһ. 7) «Индики заманда көһнә тәсриф принсипи галмышдыр, кечмиш заманда исә дәйишиклик әмәлә кәлмиш...» кими; «эрамыздан әввәл II вә I әсрдә харичдә—...» (сәһ. 7) чүмләси исә «Эрамыздан әввәл II әсрин ахырларында I әсрин әввәлләриндә...» кими охунмалыдыр.

Редаксия.

Чапа имзаланмыш 30/XII—1954-чү ил. Кағыз форматы $60 \times 84^1/_{16}$=2,63 чап вәрәги 4,78
ФГ 76206 Сифариш 3555 Тираж 5000

Бирләшмиш Нәшрийят мәтбәәси, Бакы, Сталин проспекти, 137.
Редаксиянын адреси: Бакы, Сталин проспекти, һөкумәт эви, тел. 3-13-45

ДҮЗӘЛИШ

Мәчмуәнин 4-чү бурахылышында (бу нөмрәсиндә) VI синфин әдәби гираәт материаллары ичәрисиндә (сәһ. 41) А. Сәһһәтин «Әһмәдин гейрәти» әсәринә дә 1 саат вахт верилмәлидир.

Бундан әлавә ашағыдакы мөвзулара айрылан саатларын мигдары һәмин сәһифәләрдә гейд эдилдийи кими йох, бурада көстәрилдийи кими олмалыдыр:

1. Сәһ. 28 (ашағыдан 6-чы сәтир) тәкрар—6 с.
2. Сәһ. 31 (ашағыдан 1-чи сәтир) тәкрар—1 с.
3. Сәһ. 32 (юхарыдан 5-чи сәтир) хәбәр, тапшырыг № 194, 196—4 с.
4. Сәһ. 32 (юхарыдан 17-чи сәтир) «Короғлунун маһнылары»— 2 с.
5. Сәһ. 35 (юхарыдан 5-чи сәтир) исмин һалланмасы...адлыг һал, тапшырыг № 146—2 с.
6. Сәһ. 38 (юхарыдан 11-чи сәтир) Фе'лин гурулушча нөвләри—4 с.
7. Сәһ. 42 (ашағыдан 10-чу сәтир) имла—3 с.
8. Сәһ. 43 (юхарыдан 7-чи сәтир) тәкрар—2 с.

2 мән. 50 гәп.

1 – 1752

494.362

А 4

Elektron resurs

ПРЕПОДАВАНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

(Методический сборник)

Приложение к журналу

„АЗЕРБАЙДЖАН МЕКТЕБИ“

Баку — 1954